

גישות מתירניות – השקפות עולם מתירניות מבוססות על העקרונות של אוטונומיה וחירות הפרט⁷⁵⁹, ועל תפיסת עולם הדוניסטית, הרואה בהנאה של בני אדם ערך עליון. אי לכך דוגלות השקפות עולם אלו בחופש מיני מלא, ובסיפוק היצר המיני בכל דרך אפשרית, בתנאי שהוא נעשה בהסכמת הצדדים המעורבים, כשהם בוגרים וברי-כושר שיפוט.

מניעת הריון

א. הגדרת המושג

מניעת הריון¹, או פיקוח על הילודה² מתייחס למיגוון פעולות, אמצעים ושיטות, שמטרתם למנוע את הריונה של האשה. כל השיטות, למעט פרישות מינית, מיועדות להשגת מטרה זו למרות קיום יחסי אישות בין בני הזוג.

לאור ההמצאות והחידושים הרבים בתחום השיטות למניעת הריון, הפך הנושא לנפוץ ומעשי. לפיכך, בעקבות הפתיחות הרבה והדיונים הפומביים בנושא זה בשנים האחרונות, יש מקום להבהיר ולהעמיד על דיוקם ופירוטם את עמדת היהדות וההלכה.

אכן, דווקא בגלל החשיפה והנגישות המעשית הרחבה לשימוש באמצעי מניעה הדגישו פוסקי דורנו, שגם כאשר יש היתר

דרך זו מביאה בעקבותיה אסונות רבים לעוסקים בכך: מבחינה רפואית – הידבקות במחלות מין קשות וקטלניות, והפרעות חמורות בפוריות; מבחינה חברתית – הריסת התא המשפחתי, יצירת משפחות חד-הוריות, פגיעה בחינוך של הילדים, הגברת האלימות בין האנשים הנוהגים בחופשיות-יתר בתחום המיני, הרס המטרות הנילוות למין, שהן פריה ורביה, ואהבה אמיתית בין בני הזוג. כמו כן מתברר, שכל שהמתירנות המינית מתגברת, וככל שהיצר המיני משוחרר ללא רסן, ללא המטרות החיוביות שבו, וללא רגשות האהבה והקשר הבסיסי שבין בני הזוג, הרי זה מביא לאכזבות קשות, להגברת חוסר המשמעות שבמעשים אלו, ולהפרעות בתיפקוד המיני מסוג אין-אונות וקרירות מינית. בעקבות המתירנות התברר בעליל, שהיצר המיני הוא ביטוי למשהו שמעבר לעצמו, וכוחו הוא כוח החיבור האמיתי, ויצרו הוא יצר הפרטיות

[759] ראה ע' תורת המוסר הכללי. [760] ראה London P, *Encyclopedia of Bioethics*, pp – 1560-1569; Farley MA, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 1575-1589. [761] ראה א. שטינברג, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 190 ואילך. [1] contraception. [2] birth control.

Encyclopedia of Bioethics, pp. 1575-1589; Bailey DS, *Sexual Relations in Christian Thought*, New-York, Harper and Bros., 1959; Feldman DM, *Marital Relations Birth Control and Abortion in Jewish Law*, Chapter 5, New York, Schocken, 1974.

הלכתי לשימוש באמצעי מניעה הוא צריך להיות בצניעות, ללא פרסום, "שלא תדענה חברותיה מזה, כדי שלא יקלו נשים אחרות, אף שלא יהיה להן חשש סכנה, באמרו מכיוון שאשה חרדית משתמשת בזה, רשאות גם הן וכו', ומטעם זה אני מזהיר בכל פעם שמזדמנת אשה שמתירים לה בשביל סכנה, שיהא הדבר בצניעות גדולה"³; "ועד עתה נהגתי שלא לענות במכתב בדברים אלו, אלא כשבאו אלי לשאול בעל פה, שאז הזהרתי וכו', אבל מכיוון שהוא ממקום רחוק שכרוך בהוצאות גדולות אני משיב, אבל סומך אני על כתר"ה שיהיה בצנעא ובאזהרות"⁴; "וכן יש לכל רב מובהק להתנהג בזה, וסתם רבנים ח"ו להם להורות בעניין חמור זה"⁵; וכן "אף שמאד מרבים לשאול בהלכה זו, מכל מקום אני מתרחק להשיב בכחב באורך בזה, שלא לפרסם היתרים למי שאסור להתיר לו"⁶. ומאידך יש מי שכתב, שדיין שבאה שאלה כזו לפניו, יזכור מאמר הגמרא "לעולם יראה הדיין עצמו כאילו חרב חדה מונחת על צווארו"⁷, כי מצד אחד יש איבוד נפשות היילודים העתידיים, ומאידך לפעמים יש הסתעפות

של סכנה לאשה⁸. קיימות שיטות רבות למניעת הריון: חלקן פועלות באשה, וחלקן פועלות באיש; חלקן גורמות לעקרות קבועה, וחלקן גורמות לעקרות זמנית; חלקן דורשות הפעלה מעשית, וחלקן דורשות הימנעות.

בערך זה יידונו השיטות השונות למניעת הריון, על היבטיהן ההיסטוריים, הרפואיים וההלכתיים.

ב. רקע היסטורי

כללי — מאז ומעולם ניסה האדם דרכים שונות ומשונות למנוע הריון⁹, וכעתיקותם של האמצעים כך עתיקותם של הדיונים המוסריים-דתיים-משפטיים בנידון¹⁰.

יש שיטות מניעה שנהגו בעבר, ולא השתנו עד היום; יש שיטות שחלפו מן העולם; יש שיטות שהתחדשו בשנים האחרונות; ויש שיטות שהולכות ומתחדשות לעינינו.

למניעת הריון. הספר הראשון שהוקדש לנושא זה הוא Carbile R, *Every Woman's Book*, — London, 1826. מבין הספרים החדשים יותר, המוקדשים לנושא זה, ראוי לציין את הבאים — Hines NE, *Medical History of Contraception*, 2nd Ed, New York, 1963; Green S, *The Curious History of Contraception*, Yates W, *J Hist*. וראה המאמר London, 1971. *Med* 31:42, 1976, ובהע' 1 שם, ביבליוגרפיה נרחבת בנידון. [10] ראה להלן ברקע האתי. וראה עוד על הרקע ההיסטורי של מניעת הריון Riddle JM, *Contraception and Abortion* —

[3] שו"ת אגרות משה ח"ד סי' סו. [4] שו"ת אגרות משה ח"ג סי' כב. וראה עוד מה שכתב בשו"ת אגרות משה ח"א סוסי' סד. [5] שו"ת אגרות משה ח"א סוסי' סד. וראה בשו"ת אגרות משה ח"א סוסי' סד, שלדעתו אין לפרסם פרטי דינים בעניינים אלו בירחונים שמצויים בידי כל אחד, אלא רק בספרי הלכה ושאלות ותשובות. [6] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קעז. [7] סנהדרין ז א. [8] שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב. [9] קיימת ספרות עניפה על ההיבטים ההיסטוריים של מיגוון השיטות והאמצעים

1. שיטות מניעה המוזכרות במקרא ובתלמוד¹¹

ביוץ¹⁹; ויש הסבורים, שהקרי הנכון הוא כוס של עקרין, מלשון עקר = לא יולד²⁰.

ביאה מופסקת – ראה משגל נסוג.

כוס של עקרין שימש בעיקר לעקרנות ולמניעת הריון, הן בגבר והן באשה. אכן, לעיתים שימשו עיקרים אלו גם לרפואת מחלות שאינן קשורות לפוריות, כגון ירקון וזיבה, אם כי גרמו בעקיפין לעקרנות²¹.

ביאה שלא כדרכה – יש דעה בחז"ל, שמעשה ער ואונן למניעת התעברותה של תמר¹² היה בדרך זו¹³.

התהפכות ונענועים – לאחר התשמיש יכולה האשה לרוץ ברגליה, ולנפץ את שכבת הזרע שהוחדר לרחמה¹⁴, ואפילו התהפכות או הליכה רגילה לאחר התשמיש יכולה להביא לפליטת הזרע ולמניעת התעברות¹⁵. הכוונה לתנועות חזקות ועוזיות של האשה לאחר קיום יחסי אישות. יש מי שכתב, ששיטה זו מקבילה לשיטה של שטיפה לאחר תשמיש¹⁶, שיש מקומות גם בימינו שעדיין נוהגים כך¹⁷.

על פי התלמוד היה כוס העקרין מורכב משרף אילנות מאלכסנדריה במשקל זוו; מלח גבישי בשם אלום, המורכב בעיקר מגפרת האשלגן ומגפרת החמרן²² במשקל זוו; קרוקוס מזרחי הגדל בגינה במשקל זוו. אם שחקו את שלושת המרכיבים הללו יחד עם יין, לא נגרם עיקור; אם שחקו שניים מתוך שלושת המרכיבים, כנראה לא חשוב איזה שניים, יחד עם שיכר, נגרם עיקור²³.

כוס של עקרין¹⁸ – יש אומרים, שהקרי הנכון הוא כוס של עיקרין, והכוונה לעיקרי = שורשי צמחים, שמסוגלים למנוע

הזיהוי המלא והמדויק של הצמחים הללו לא ידוע לנו כיום, אף שללא ספק הם היו יעילים מאד בתקופה העתיקה²⁴,

from the Ancient World to the Renaissance. Harvard University Press, 1994. [11] לפי סדר א-ב, בהשמטת ה"א הידיעה. [12] בראשית לח ז-י. [13] יבמות לד ב. ראה להלן הע' 37 ואילך והע' 277. וראה ע' מיניות הע' 458 ואילך, בהגדרת דרך זו. [14] כתובות עב א, וברש"י שם. וראה בספר, Preuss J, *Biblical and Talmudic Medicine*, trans. F. Rosner, p. 455. [15] כתובות לו א; נידה מב א. [16] douch. [17] נ. קאס, הרופא העברי, שנה 34, חוב' א, עמ' 85, 1961. [18] תוספתא יבמות ח ב; שבת קט ב. ביבמות סה ב הוא נקרא סמא דעקרתא. [19] 'עיקר' בארמית מובנו שורש – ראה תרגום לאיוב יט כח, והוא גם

השימוש של 'כופר בעיקר' (סנהדרין מה ב, ועוד) במובן של כופר בקב"ה, במציאותו ובהשגחתו, שהוא שורש הכל. [20] דעה זו מתאשרת על ידי המקור הארמי ביבמות סה ב. [21] ראה משנה שבת יד ג, ובפיהמ"ש לרמב"ם שם. [22] ראה אוצר לעזי רש"י מס' 185. וראה עוד ד. מרגלית, קורות, ד, תשכ"ח, עמ' 620. [23] שבת קי א. [24] ראה שו"ת מטה לוי ח"ב סי' לא; שבט מיהודה ח"א עמ' רפה. ומאידך ראה בשו"ת עמק שאלה חאבהע"ז סי' סח, ובשו"ת תורת חסד סוסי' מד, מה שכתבו בשם רופאי זמנם. ואגב יש לציין, כי בראשית המחקר והפיתוח של הורמונים אסטרוגניים ופרוגסטרוניים השתמשו החוקרים בצמחים

אם כי השימוש בהם היה כנראה נפוץ גם בלויים³².
בדורות מאוחרים²⁵.

האפשרות לשימוש במוך כאמצעי למניעת הריון מוזכר בתלמוד במספר הקשרים³³.

הכוס של עקרון נילקח דרך הפה, ולדעת רוב הפרשנים והפוסקים הוא גרם לעיקור מלא וסופי²⁶.

על פי המקורות התלמודיים והפרשנות של הראשונים³⁴ קיימת אפשרות שהמוך מוכנס לנרתיק האשה לפני התשמיש, ואז הוא פועל כמחסום מכני לחזירת תאי הזרע לרחם; וקיימת אפשרות שהוא מוכנס לנרתיק לאחר תשמיש, ואז הוא פועל כחומר סופג וסופח של תאי הזרע לאחר התשמיש.

על פי חז"ל היה השימוש בכוס של עיקרון ידוע ונפוץ כבר בראשית ההיסטוריה האנושית, וכבר למך השתמש בו להשקות את צילה, כדי שיוכל לשמש עמה מבלי שתתעבר²⁷, וכך נהגו גם אנשי דור המבול²⁸.

יש הסבורים, ששיטה זו מקבילה לכיפה המודרנית, ויש המבדילים בין שתי שיטות אלו³⁵.

מוך – היינו מעט צמר מצמר-גפן וכדומה²⁹, או פסולת הצמר הנופלת בשעת דריכת הכובסים על הבגדים³⁰. המילה "מוך" היא מלשון מכה, קרע, וקציצה³¹, או שכל דבר רך קרוי מוכין, כגון צמר גפן ותלשי צמר רך של בהמה, וגרירת בגדים

כיום ידוע שאין המוך, אפילו קודם

שבת ו ה. [30] ראה משנה ב"ק קיט א, מוכין שהכובס מוציא, ובאוצר לעזי רש"י, מס' 1456. [31] ראה משנה נגעים יא יב, ובפי' הר"ש ותפא"י שם. [32] רש"י שבת מז ב ד"ה מוכין. אגב, מצינו בחז"ל מספר שימושים למוך, פרט לשימוש כאמצעי למניעת הריון – לסלק הפרשות מהאוזן, להכניס לנעליים לנחיות, לשמש לאשה לספיגת דם נידתה (משנה שבת ו ה), לשמש כתחבושת על פצע (שבת קלד ב). [33] יבמות יב ב – שלוש נשים משמשות במוך מחמת סכנה. זוהי הסוגיא העיקרית מבחינה הלכתית לנושא זה, וראה להלן הע' 225 ואילך; יבמות לה א, וכתובות לו א – בענין הצורך בימי הבחנה בשפחה, שבויה, וגירות; יבמות לו ב, וכתובות ס א – בענין נישואי אשה הרה או מינקת; נידה ג א – בענין קביעת ימי טומאת נידה של אשה, אם הוא למפרע או דיה שעתה. [34] ראה להלן הע' 225 ואילך. [35] ראה להלן הע' 315 ואילך.

שונים, שיש להם פעילות הורמונלית כזו, במקביל להפקתם מתמציות של שחלות, ורק אחר כך פיתחו את ההורמונים בצורה סינטטית, ומהם התפתחו הגוללות המודרניות למניעת הריון – ראה Goldzieher JW & Rudel HW, *JAMA* 230:421, 1974 ויהדות עמ' 196-195. [25] ראה פחד יצחק ע' כוס עיקרון. וראה בספר Feldman D, *Marital Relations, Birth Control, and Abortion in Jewish Law*, 1974:237-8. [26] ראה להלן הע' 257. [27] בראשית רבה כג ג. הובא ברש"י עה"פ בראשית ד יט, וברש"י עה"פ איוב כד כא. ובמלבי"ם בראשית שם כתב, שעד ימי למך היו נושאים נשים רק לפריה ורביה, ולמך היה הראשון שהשתמש באמצעי מניעה לקיים עמה יחסי אישות מבלי להכחיש יופיה על ידי הריון. וראה בספרו של פלדמן, עמ' 239 הע' 31, בענין עמדת הכנסייה על מעשה זה של למך. [28] בראשית רבה שם. [29] פיהמ"ש לרמב"ם

מחלוקת זו מהווה בסיס להבנת האפשרות של התקופה הבטוחה, אף כי לא מצינו בחז"ל שדנו בתקופה הבטוחה כאמצעי מניעה, אלא דווקא כתקופה בטוחה וכזמן ראוי לביאה לצורך עיבור⁴³.

התקופה הבטוחה כשיטת מניעה אפשרית אך לא יעילה מספיק, וכתוספת לשיטות מניעה אחרות נידונה באחרונים⁴⁴.

2. שיטות מניעה בעולם העתיק

כללי — השימוש באמצעי מניעה שונים ומגוונים היה נפוץ ומקובל בעולם העתיק בכל התרבויות. שיטות אלו היו פרימיטיביות, ובדרך כלל בלתי יעילות. עד היום יש שבטים שונים ברחבי העולם המשתמשים באמצעי מניעה מגוונים ופרימיטיביים בדרכי רפואה עממית⁴⁵.

שיטות שונות — המסמך הרפואי הראשון הידוע לנו בתחום זה הוא פפירוס

תשמיש, יעיל דיו למניעת הריון, ובוודאי שאינו יעיל לאחר תשמיש, וצריך לומר שחז"ל אמרו רק על פי רוב, או שנשתנו הטבעים, ואולי לכן נאמר שומר פתאים ה', שאף לאחר כל השמירות והזהירויות צריך לעזרת שמים³⁶.

משגל נסוג, או ביאה מופסקת³⁷ — לפי דעת רוב המדרשים והפרשנים³⁸ פעולה זו למניעת הריון מתאימה לתיאור המעשה של ער ואונן למניעת הריונה של תמר³⁹. בלשון חז"ל מוגדר מעשה כזה "דש מפנים וזורה מבחוץ"⁴⁰.

התקופה הבטוחה — מצינו מחלוקת בחז"ל⁴¹ בשאלה מתי אשה מתעברת: סמוך לווסתה, או סמוך לטבילתה. יש לציין כי הדעה הראשונה איננה מתיישבת עם המציאות הרפואית, שכן זו דווקא התקופה הבטוחה שלא להתעבר. הדעה השניה היא המקובלת על פי הידע הרפואי, שכן זוהי תקופת הביוץ⁴².

סי' תקט (סי' תתשפד), שמסביר שיש סוגי נשים שמתעברות סמוך לווסתן, ויש שמתעברות סמוך לטבילתן, והמחלוקת היא לאיזה סוג שייכות רוב הנשים. ואף דעות אלו קשה להולמן על פי הידוע כיום. וראה עוד בהסבר מחלוקת זו של חז"ל במאמרים — קרדימון, הרופא העברי, לא, 1958, עמ' 114; נ. קאס, הרופא העברי, לד, 1961, עמ' 166; י. לוי, נועם, ח, תשכ"ה, עמ' רלח; הני"ל, נועם, טז, תשל"ג, עמ' קפ ואילך. וראה בספרו של פלדמן עמ' 247 הע' 77. [43] וראה בס' הרפואה והיהדות, עמ' 202 הע' 122. [44] ראה שו"ת מטה לוי ח"ב סי' לא; שו"ת חדות יעקב מהדורת סי' לו; שו"ת צור יעקב סי' קסז; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; שו"ת עמק שאלה סי' סט. וראה שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' יג-יד. [45] ראה Owen P, *Contraception Through the Ages*. London 1963

[36] שו"ת עזרת כהן סוסי' לד. [37] coitus interruptus. [38] בראשית רבה, פה, ה-ו; תרגום אונקלוס עה"פ להלן הע' 39; מדרש לקח טוב עה"פ; מדרש שכל טוב עה"פ; זוהר בראשית דקפ"ו ע"ב, ודקפ"ח ע"א; א"ע עה"פ; רלב"ג עה"פ. וראה ריטב"א יבמות לד ב; תו"ש בראשית פל"ח אות' מב-מג. [39] בראשית לח ז-ז. [40] יבמות לד ב, ועוד. [41] נידה לא ב. [42] וכדעה זו משמע שסבר שמואל, נידה כה ב, שחישב את יצירת הוולד מיום הטבילה; וכן משמע שיטת הירושלמי, כמבואר במג"א סי' תקע"ד סק"ה. וראה תוס' סוטה כז א ד"ה אליבא, ותוס' נידה י ב ד"ה דהויא, שהמחלוקת בחז"ל היא ברוב הפעמים, אבל יתכן שתתעבר גם בזמנים אחרים, ובמהרי"ל הל' ערב יוהכ"פ הכריע כשתי הדעות, שיכולה להתעבר גם סמוך לווסתה, וגם סמוך לטבילתה. וראה בס' חסידים

מצרי משנת 1850 לפני ספירתם, המתאר תמיסה לשם החדרה לנרתיק. בפפירוס אחר משנת 1550 לפני ספירתם מתואר פקק של מוך כאמצעי שנועד למניעת הריון למשך מספר שנים.

באופן כללי השתמשו הקדמונים בשתיית חומרי עיקור; בהחדרת חומרים לנרתיק כמחסום מכני, או כקוטלי זרע; ובשטיפה והתעמלות לאחר תשמיש.

התקן תוך-רחמי, או טבעת תוך-רחמית⁵² – שיטה זו למניעת הריון תוארה לראשונה בשנת 1909 למנינם על ידי ריכרד ריכטר בכתב עת גרמני⁵³, אך רק בשנת 1920 נכנסה שיטה זו לשימוש רחב עם פיתוחה על ידי הגניקולוג היהודי גרמני ארנסט גראפנברג, ולאחר הרחבתה על ידי היפני אוטה⁵⁴. בשנים הראשונות לשימוש בטבעת התוך-רחמית היו התנגדויות רבות לשיטה בין הרופאים. השיטה קיבלה תנופה ממשית רק לאחר פרסום תוצאות ההצלחה על ידי הגניקולוג אופנהיימר מבית החולים שערי צדק בירושלים⁵⁵, ועל ידי היפני אישיהמה⁵⁶ בשנת 1959. בשנת 1962 נערך הכינוס הבינלאומי הראשון להתקנים תוך רחמיים בניו-יורק, ומאז הפך השימוש בהתקנים

בין האמצעים המעשיים ששימשו בעולם העתיק ובימי הביניים למניעת הריון יש למנות את האמצעים הבאים: כוס של עיקרים, המורכב מצמחים שנחשבו כבעלי כושר למנוע הריון⁴⁶, פקקי מוך, חומץ, לימון, שמן, אבק שריפה, כספית, דבש שהכיל דבורים מתות, קצף שזב מפי גמלים, מי טהרה שבהם רחצו נפטרים, זרעים של קיקיון, אופיום, חומצה פרוסית, יוד, סטריכנין, ואלכוהול⁴⁷.

3. שיטות מניעה מודרניות⁴⁸

הגלולה – המחקרים הראשונים בדבר

Balin H, et al, *Semin Drug Treatment* 3:117, 1973; Goldzieher JW and Rudel HW, *JAMA* intra-uterine device = [52]. 230:421, 1974 IUD. בעברית התקבל המונח 'התקן תוך-רחמי', שהוא תירגום מילולי של המונח באנגלית, או 'טבעת תוך-רחמית', על שום צורתו. Richard Richter, *Dtsch Med* [53] 1909 Ota TA, [54]. *Wochenschr* 35:1525, 1909 *Jap J Obstet Gynecol* 17:210, 1934 Oppenheimer W, *Am J Obstet Gynecol* [55] Ishihama A, *Yokohama* [56]. 78:446, 1959 *Med Bull* 10:89, 1959

[46] Noonan JT, *Encyclopedia of Bioethics*, p 204. וראה בספרו של פלדמן עמ' 236, והע' 2. צמחים כאלו תוארו בהרחבה בעולם העתיק – ראה סיכומים ותיאורים של צמחים כאלו במאמרו של נ. קאס, הרופא העברי, שנה 34, 1961, חוב' א, עמ' 58 ואילך. [47] ראה – Yates W, *J Hist Med* 31:42, 1976 [48] לפי סדר א-ב, בהשמטת ה"א הידיעה. [49] הגלולה הראשונה היתה Enovid, ותוארה על החוקרים Rock, Pinkus & Celso-Garcia FDA= [50]. Food and Drug Administration [51] ראה על תולדות התפתחות הגלולה המודרנית –

כאלו למקובל ותיקני.

ומעודכנת על ידי אוגינו היפני בשנת 1924, וקנאוס האוסטרי בשנת 1929.

טבעת תוך רחמית – ראה התקן תוך רחמי.

ג. רקע רפואי

תכונות נדרשות מאמצעים למניעת הריון – באופן עקרוני נדרשות התכונות הבאות: בטיחות מפני סיכוכים רפואיים; יעילות במניעת הריון; הפיכות ויכולת לחזור לפוריות; נוחיות בשימוש; אי הפרעה בקיום יחסי מין רגילים; מחיר סביר; קלות להשגה. שיטות המניעה השונות נבדלות אלו מאלו בכל המשתנים הללו. אכן, הנתונים העובדתיים ביחס להתאמת המשתנים הללו לתכשירים השונים אינם מוחלטים, ובמשך השנים הם עברו שינויים ועדכונים רבים. הדבר נובע ממחקרים שגויים על בסיס מתודולוגי, או על בסיס אפידמיולוגי⁶², ומשינויים ושיפורים באמצעים עצמם.

שכיחות השימוש באמצעים למניעת הריון – היו תקופות שאמצעי המניעה הנפוצים היו הכובעון, הכיפה, והימים הבטוחים; היו תקופות שהגלולה וההתקן התוך-רחמי היו השכיחים ביותר; וחזור חלילה.

להלן תיאור השיטות השימושיות

כובעון או מעטוף⁵⁷ – תכשיר זה הומצא בעיקרו לצורך מניעת הדבקה במחלות מין, ובעיקר מחלת העגבת, ולא לשם מניעת הריון. הראשון שתיאר אמצעי זה היה גבריאל פאלופיוס בספרו "על המחלה הצרפתית" בשנת 1564. רק מאז 1843, כאשר הומצא תהליך גיפור הגומי הטבעי, הפך אמצעי זה לנפוץ ביותר⁵⁸.

כיפה או חציץ⁵⁹ – שיטת מניעה זו תוארה לראשונה בשנת 1880 על ידי הרופא הגרמני האס, אך היא הפכה לשימושית ונפוצה כאמצעי למניעת הריון רק בשנות ה-20 של המאה הנוכחית, כאשר מרגרט סנגר הכניסה את השיטה לשימוש בארה"ב.

קוטלי-זרע⁶⁰ – הוכנסו לשימוש כאמצעי מניעה בצורתם המודרנית בשנת 1961.

התקופה הבטוחה – השיטה היתה מוכרת באופן עקרוני לתרבויות העתיקות⁶¹, אך הפכה לשיטה מדעית

ביוונית הוא מחיצה. אכן בעברית התקבל המושג 'כיפה' בגלל הצורה של אמצעי מניעה זה. [60] spermaticides. [61] ראה הרפואה והיהדות עמ' 202 הע' 122, שהשיטה היתה ידועה כבר בימי הרופא היווני סוראנוס מהמאה הראשונה לספירתם. וראה לעיל הע' 41 ואילך. [62] ראה על שיטות סטטיסטיות רצויות בחישוב המשתנים השונים ביחס לאמצעי מניעה –

[57] קונדום = condom. מקור השם הלועזי לא ידוע. יש סבורים, שרופא בשם ד"ר קונדום במאה הי"ז למנינם הכניס את השימוש בתכשיר זה לצורכי מניעת הריון, ומכאן שמו, אך דבר זה מוטל בספק. בעברית התקבל המונח 'כובעון' על שום צורתו, או 'מעטוף' על שום תפקידו. [58] ע. דולב, הרפואה, קטז:656, 1989. [59] דיאפרגמה = diaphragm. פירוש מילה זו

כיום⁶³:

המקובלות כיום הן גלולות משולבות, או גלולות טריפזיות, היינו שמכילות שילובים שונים של אסטרוגן ופרוגסטרון, והן נלקחות במשך 21 יום, החל מהיום החמישי של מחזור הווסת, ולאחר מכן יש הפסקה של שבוע, שבעקבותיו מופיע הווסת.

ביאה מופסקת — ראה משגל נסוג.

הגלולה — מדובר באמצעי מניעה הנלקח דרך הפה. הגלולות מכילות אחד או שניים מההורמונים הסטרואידיים אסטרוגן ופרוגסטרון. גלולות שונות נבדלות ביניהן במינון של מרכיבים אלו, וכן בהיותן גלולות סדרתיות-עוקבות, היינו גלולות המכילות אסטרוגן בלבד למשך שבועיים, ואחר כך גלולות המכילות אסטרוגן+פרוגסטרון למשך השבוע השלישי. גלולות אלו אינן עוד בשימוש, בגלל סיבוכיהם הרפואיים; גלולות משולבות, היינו גלולות המכילות בתוכן גם אסטרוגן וגם פרוגסטרון ביחסים שונים אך קבועים, ונלקחות למשך שלושה שבועות; גלולות זהות בהרכבן לכל אורך המחזור; וגלולות המשתנות בהרכבן לאורך המחזור, כגון גלולות טריפזיות, המחולקות לשלוש קבוצות בהתאם לריכוזים היחסיים של אסטרוגן ופרוגסטרון, ועל ידי כך ניתן לשמור על יעילות מירבית למניעת הריון תוך כדי הפחתה ממשית בתופעות הלוואי; או גלולות המכילות פרוגסטרון בלבד⁶⁴. כל הסטרואידים שמשמשים בהם כיום למניעת הריון הם חומרים סינטטיים, שהמבנה הכימי שלהם קרוב למבנה החומרים הטבעיים, אך הם עברו מספר שינויים כדי להגביר את יעילותם. הגלולות

הפעולה העיקרית של הגלולות היא למנוע את הפרשת ההורמונים הגורמים להתפתחות הזקיב בשחלה על ידי השפעה על תת-הרמה⁶⁵ ועל יותרת המוח⁶⁶, שהם המקור ליצירת הורמונים אלו, ועל ידי כך נמנע הביוץ⁶⁷. לעומתם, הגלולות המכילות רק פרוגסטרון פועלות בעיקר על רירית צוואר הרחם, וגורמות לכך שהוא נעשה סמיך ובלתי חדיר לתאי הזרע.

שיעור הנשים המשתמשות בגלולה למניעת הריון בעולם בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 נע בין 50-80 מיליון נשים, ושיטת מניעה זו נחשבת לנפוצה ביותר במרבית מדינות המערב⁶⁸. בישראל, בשלהי המאה ה-20 השתמשו בגלולות כ-60% מכלל הנשים בגיל הפוריות⁶⁹.

יתרונות הגלולה: יעילות תיאורטית מירבית למניעת הריון, אך מופחתת במקצת באופן מעשי, בגלל הצורך שהאשה תקפיד על נטילת הגלולה בקביעות; אין כל הפרעה למגע המיני; קיימת הפיכות מלאה, והאשה יכולה

הורמונים אלו, על פעילותם בהיווצרות הריון ובהשלמתו, ועל התהליכים הכרוכים בהריון — ראה ע' הריון ברקע המדעי. Baird DT [68] and Glasier AF, *N Engl J Med* 328:1543 Zimlichman E, et al, *IMAJ* [69]. 1993.

Azen SP, et al, *J Chron Dis* 29:649, 1976 [63] לפי סדר א-ב, בהשמטת ה"א הידיעה. על הגישה ההלכתית — ראה להלן בחלק ד3. [64] minipill. [65] hypothalamus. [66] hypophysis. [67] על מקורם הטבעי של

להרות בכל עת שתרצה.

חסרונותיה: הוצאה כספית; צורך במעקב רפואי מסודר וקבוע; צורך במוטיבציה של האשה, והקפדתה על לקיחת התרופה. אכן, עיקר חסרונותיה של הגלולה נעוץ בתופעות הלוואי הרבות, ובסיבוכים הרפואיים. תוארו סיבוכים ותופעות לוואי רבות לגלולות, אך בהרכבים החדישים של הגלולות מרבית הסיבוכים הם נדירים. תופעות הלוואי קשורות בחלקן לאסטרוגן, ובחלקן לפרוגסטרוגן. התופעות הקשורות לאסטרוגן כוללות: בחילות והקאות, כאבי ראש וסחרחורות, רוגז, לייפת של שריר הרחם, יתר ווסת, ווסת מכאיבה, דיכוי היווצרות החלב (חשוב לנשים מניקות), הגדלת השדיים, צבירת נוזלים ועליה במשקל. תופעות לוואי הקשורות בפרוגסטרוגן כוללות: מיעוט ווסת, אל-ווסת, פצעים בפנים, הגברת תיאבון ועליה במשקל, דימומים וכתמים בין-ווסתיים, דיכאון. כאשר מופיעות תופעות לוואי יש אפשרות להחליף את התכשיר, ולבחור בגלולה בעלת הרכב יחסי שונה בין האסטרוגן לפרוגסטרוגן.

קיימת ספרות מקצועית עניפה על סיבוכים רפואיים רבים במערכות מגוונות בגוף. אכן יש להדגיש, שהדעות בין המומחים עדיין חלוקות ביחס לקשר הסיבתי בין חלק גדול מן הסיבוכים לבין נטילת הגלולה. הדבר נובע מתוצאות בלתי אחידות של מחקרים; ממחקרים בלתי מבוקרים היטב; משינויים במרכיבי הגלולה; ומנתונים אינדיבידואליים של כל אשה.

להלן סיכום הסיבוכים הרפואיים שדווחו בספרות הרפואית: לב וכלי דם (יתר לחץ דם, עליה בשכיחות של התקפי לב); מערכת העיכול (דלקת כבד עם צהבת, גידולי כבד שפירים, דלקת לבלב, אבני מרה); איברי המין (גידולים של צוואר הרחם, רירית הרחם, שחלות); שדיים (גידולים שפירים, הפרשת חלב); מערכת עצבים (צילחה (מיגרנה), סחרחורות, עליית לחץ תוך-גולגולתי, שבץ מוחי, דימום תת-עכבישי); מערכת העור (נשירת שיער, פצעי בגרות); מערכת הדם (אנמיה, הפרעות קרישה ודמם, פקקת וורידים ברגלים); שינויים בחילוף החומרים של כל המערכות (כולל סוכרים, שומנים, הורמונים, תססים, יסודות קורט, ויטמינים, ועוד); אפשרות פגיעה בעובר (שינויים טרטוגניים, כגון מומים בשלד ובעיקר בגפיים, מומים בוושט, מומי לב, והפרעות כרומוזומליות בעובר).

לאחר הפסקה בנטילת הגלולות יש לעתים אל-ווסת למשך זמן-מה. מצב זה הוא לרוב זמני והפיך, ללא השפעה שלילית קבועה על פוריות האשה.

הגלולות הראשונות גרמו לדימומים בין-ווסתיים בשכיחות גבוהה, אבל בגלולות החדישות ירדה השכיחות באופן ניכר. הנתונים על דימומים בין-ווסתיים כיום הם: 10-15% במחזורים הראשונים, עם ירידה לשיעור של 7.5-11% בכלל אוכלוסית הנשים הנוטלות גלולות, ובשיעור של 6.5% בנשים ללא סיפור קודם של דימומים בין-ווסתיים. חוקרים שהשוו את שכיחות הדימום הבין-ווסתי בכלל אוכלוסית הנשים שאינן נוטלות גלולות לעומת אלו שנוטלו גלולות

חדישות, לא מצאו הבדלים משמעותיים בין שתי הקבוצות הללו. אכן, עובדות אלו אינן נכונות ביחס לגלולות הפרוגסטרון בלבד, שבהן אחוז הדימומים הבין-ווסתיים נע בשיעור של 30%-40%.⁷⁰ אמנם מן הראוי להדגיש, כי המחקרים נערכו באוכלוסיות של נשים שאינן יהודיות, ושאין רגילות לדייק ולבדוק אפילו טיפת דם כחרדל, ולכן יש להוסיף על הנתונים הללו אחוזים נוספים.⁷¹

תוארו אחוזי תמותה גבוהים יותר בנשים המשתמשות בגלולות בהשוואה לאוכלוסית הנשים הכללית. גורמי הסיכון הם: עישון, גיל האשה מעל 35 שנה, משך השימוש בגלולה יותר מחמש שנים. נתונים אלו נכונים בעיקר בגלולות המכילות כמות גדולה של אסטרוגן.

לאור האפשרויות לסיבוכים רפואיים, למרות שהם נדירים, על כל אשה המעוניינת להשתמש בגלולה למניעת הריון לעבור הערכה רפואית מדוקדקת, ולהיות במעקב רפואי קבוע. ישנם מצבים רפואיים המהווים הורייט-נגד לשימוש בגלולות, כגון הריון, הפרעות נפשיות, ממאירות באיברי המין או בשדיים, יתר לחץ-דם, סוכרת, נטיה למחלות קרישה, הפרעות בתפקוד הכבד, מחלות דם שונות,

צילחה, ועוד.

גלולה לאחר התשיש — התכשיר הראשון ששימש לצורך מניעת הריון לאחר קיום יחסי אישות היה די-אתיל-סטילבסטרול⁷², בכמות גדולה, בתוך 48-72 שעות לאחר קיום יחסי אישות, אך זה גרם לתופעות לוואי קשות. בהמשך נוסו תכשירים משולבים של אסטרוגן ופרוגסטרון, שמטרתן היא אמצעי למניעת הריון במצבי חירום, כגון לאחר אונס, או קיום יחסי אישות בלתי מוגנים. התכשיר הנפוץ ביותר כאמצעי למניעת הריון במצבים דחופים הוא השילוב של אסטרוגן ופרוגסטרון, שיש לקחתו לאחר קיום יחסי האישות ו-12 שעות לאחר מכן, כל זאת בתוך 72 שעות מעת המגע המיני הבלתי-מוגן⁷³. יש המציעים לאפשר לנשים להחזיק בביתן גלולות למניעת הריון לאחר תשיש במצבי חירום, כגון קיום יחסים בלתי מוגנים, ללא צורך במרשם רופא בתקופת הצורך המידי⁷⁴.

כיום הולכים ונכנסים לשימוש תכשירים נוגדי פרוגסטרון⁷⁵, בשילוב תכשירים פרוסטגלנדיניים, שמטרתן למנוע את התפתחות ההריון. תרופות אלו יעילות עד 6-7 שבועות לאחר תחילת ההריון, ולמעשה הן גורמות להפלה מוקדמת⁷⁶. אמנם יש הסבורים, שאין להתייחס

2004, 6:546. [70] ראה — ד. מלאך, אסיא, חוב' מב-מג תשמ"ז, עמ' 33 ואילך. [71] ראה י. לוי, נועם, יא, תשכ"ח, עמ' קסז ואילך. [72] diethylstilbestrol = DES. [73] השיטה מכונה Yuzpe regimen — ראה Silvestre L, et al, *Lancet* 338:39 1991; Reader FC, *BMJ* 302:801, 1991; Cayley J, *BMJ* 311:762,

1995. באנגליה משווק מינון תרופתי מדויק של תישלובת כוז בשם PC4, ובארה"ב הוא נקרא Preven. על המצב המקביל בישראל ראה — ר. משיח וד. זיידמן, הרפואה קלו: 874, 1999. [74] Glaiser A and Baird D, *N Engl J Med* [75] 339:1, 1998 כגון RU-486 או [76] mifeperistone. ראה ע' הפלה הע' 136

לתכשיר זה כגורם להפלה⁷⁷. מכל מקום מסוגים שונים⁸².
יעילות תכשיר זה היא גבוהה⁷⁸.

קיימות צורות טכניות רבות של התקנים כאלו. באופן כללי מחלקים אותם להתקנים אדישים, היינו שאינם מכילים חומרים פעילים; ולהתקנים המכילים חומר פעיל. הקבוצה הראשונה כמעט איננה קיימת עוד, ובישראל אין משווקים כלל התקנים כאלו מאז שנת 1987⁸³. בקבוצה השניה יש התקנים המכילים נחושת כחומר פעיל⁸⁴, ויש התקנים המכילים מאגרים המשחררים הורמונים סטרואידיים לחלל הרחם⁸⁵. התקנים תוך-רחמיים מודרניים נמצאו יעילים למניעת הריון גם לאחר חמש שנים מעת החדרתם⁸⁶.

ההתקן מוחדר לתוך חלל הרחם על ידי רופא, והוא מכיל חוטים דקים היוצאים לתוך חלל הנרתיק, כדי שאפשר יהיה לעקוב אחרי מציאות ההתקן, ולהוציאו במידת הצורך⁸⁷.

המנגנון למניעת הריון של התקנים אלו

אגב, לגלולה גם שימושים אחרים שאינם קשורים בתפקידה כמונעת הריון, כגון הפחתת כאבי ווסת, הסדרת המחזור⁷⁹, הפחתת המתח שלפני הווסת, והקלה על דימומי-יתר ווסתיים, ומניעת סוגים מסויימים של סרטן.

הנקה — במצב זה יש בטיחות מפני הריון בדרגת יעילות גבוהה, המגיעה למעלה מ-98%, שהוא שיעור דומה לגלולה המודרנית ולהתקן תוך-רחמי. זאת בתנאי שהאשה מאכילה את התינוק שלה בהנקה בלבד, היא טרם קיבלה את הווסת מחדש, ועד ששה חודשים אחרי הלידה⁸⁰. יש הממליצים כתוספת ביטחון להשתמש גם בקוטלי זרע.

התקן תוך-רחמי⁸¹, או טבעת תוך-רחמית — בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20 דווח כי כ-85 מיליון נשים ברחבי העולם נושאות התקן תוך רחמי

Visness CM, *Lancet* 339:227, 1992; Look P, *BMJ* 313:893, 1996; Ramos R, et al, *BMJ* 313:909, 1996; Labbok M, et al, *Contraception* 55:327, 1997. intra-uterine device = IUD [81] Reinprayoon D, *Curr Opin Obstet Gynecol* 4:527, 1992 [83]. ש. קול ואח, הרפואה, קיח:676, 1990. [84] הראשונים שתיארו את היעילות הגדולה יותר של התקן המכיל נחושת היו — Zipper, et al, *Am J Obstet Gynecol* 105:529, 1969 [85]. Baird DT and Glasier AF, *N Engl J Med* 328:1543, 1993. Newton J and Tacchi D, *Lancet* [86]. 1993. 335:1322, 1990 [87]. וראה בנידון בע' חציצה

ואילך. [77] Grimes DA and Cook — ראה על .RJ, *N Engl J Med* 327:1088, 1992. ההיבטים המוסריים בשימוש בתכשיר זה ראה Macklin R, *Law Med Health Care* — Glaiser A, et al, *N Engl J Med* [78]. 20:215, 1992. וראה עוד — *J Med* 327:1041, 1992. Editorial, *Lancet* 336:1480, 1990; Peyron R, et al, *N Engl J Med* 328:1509, 1993; Rosenfield A, *N Engl J Med* 328:1560, 1993; Spitz IM and Bardin CW, *N Engl J Med* 329:404, 1993. [79] עובדה שהיא יעילה לנשים לפני חתונה, כדי למנוע חופת נידה. וראה מאמרו של הרב ס. אדלר, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 461 ואילך. [80] Kennedy KI and

טרם הוברר עד היום, אך קיימות מספר השערות על דרך הפעולה: יצירת סביבה דלקתית ברחם, הפוגעת בתאי הזרע או בעוברון ומונעת ביוץ או הפרייה; גירוי רירית הרחם לתנועתיות-יתר, אשר איננה מאפשרת את ההשרשה של הביצית המופרית לדופן הרחם, או שגורמת לנפילת הביצית המופרית אחרי השרשתה; יצירת מצב היסטולוגי של רירית הרחם שאיננה מתאימה לשלב ההתפתחות העוברית. סביר להניח, כי קיים שילוב של כל המנגנונים הללו⁸⁸.

יתרונות ההתקן: אין השפעה על המערכת הפיסולוגית; קיימת בטיחות מפני הריון לפרק זמן ארוך, ללא צורך להתערבות על ידי האשה; אין השפעה שלילית על ההנאה המינית; אין פגיעה בפוריות האשה, או ביילודים העתידיים; אין חשש לממאירות באשה; דרגת יעילות גבוהה, כמעט באותה דרגה כמו הגלולה. דרגת הכשלון נעה בסביבות 1%-2.

חסרונותיו: הוצאה כספית; פעולת ההחזרה וההוצאה יכולה להיעשות רק על ידי רופא; יש צורך במעקב רפואי; אי אפשר להחדיר את ההתקן בזמן דלקת של האגן, הנרתיק, או הרחם; אי אפשר להחדירו כשיש מחלה רחמית, כגון גידול; אי אפשר להתקינו בהריון, או סמוך לאחר לידה או הפלה.

הבעיה העיקרית היא קיומם של סיבוכים רפואיים: ניקוב הרחם, שיכול לקרות בעיקר בעת החזרת ההתקן; כאבים בעת ההחזרה, ולעתים גם מאוחר יותר; זיהום של חלל הרחם; זיהום באגן; דימום בין-וויסתי, שקורה תמיד במחזוריים הסמוכים להחזרת ההתקן, אך יכול להמשיך גם בתקופות מאוחרות; הפרשות נרתיקיות, בדרך כלל בתקופה הסמוכה להחזרה; לעתים יש קשיים בהוצאת ההתקן, בגלל הידבקות לרירית הרחם; קיימת אפשרות של פליטת ההתקן, לפעמים גם ללא ידיעת האשה, ואז נעלמת יכולת המניעה; כשחל הריון בנוכחות ההתקן, קיים שיעור גבוה יותר של הריון מחוץ לרחם והפלה טבעית, וכן לידות מוקדמות, בהשוואה לאוכלוסיה הכללית. כמו כן תוארו מקרי מוות כתוצאה מזיהום, דימום, או הריון חוץ-רחמי, אך דבר זה הוא נדיר. דעות החוקרים חלוקות בקשר לשכיחות הסיבוכים הקשורים בהתקן התוך-רחמי, ויש להתחשב בצורות החדישות יותר של התקנים, ובמצב הרפואי האינדיבידואלי של כל אשה⁸⁹.

אין מניעה רפואית להשתמש בהתקן תוך-רחמי אחרי לידה בנינוח קיסרי, שכן לא נמצאו סיבוכים בשכיחות גבוהה יותר בקבוצת נשים זו בהשוואה לנשים ללא חתך קיסרי⁹⁰.

בטבילה הע' 53 ואילך. [88] ראה דיון מקיף על המנגנונים השונים ועל השלכותיהם על השיקולים ההלכתיים במאמרים – ח. קטן וי. קטן, אסיא חוב' סה-סו, תשנ"ט, עמ' 165 ואילך; א. לוי, אסיא, שם, עמ' 169 ואילך; הרב מ. הלפרין, אסיא, סג-סד, תשנ"ט, עמ' 138 ואילך.

וראה עוד להלן הע' 301 ואילך. [89] ראה – Sivin L and Stern J, *Fertil Steril* 61:70, 1994. Chi I-C and Balogh F, [90] *Contraception* 30:209, 1984; Chi I-C, et al, *Am J Public Health* 74:1281, 1984; א. בראון וח. קטן, אסיא, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 112

שימוש נוסף להתקן תוך-רחמי הוא מניעת הריון לאחר קיום יחסי אישות. ניתן להחדיר התקן תוך-רחמי עד חמישה ימים לאחר קיום יחסי אישות, כדי למנוע הריון בלתי רצוי, כגון לאחר אונס.

טבעת תוך-רחמית – ראה התקן תוך-רחמי.

כובעון או מעטוף⁹¹ – הכוונה לאמצעי עשוי מגומי או מלאטקס, המולבש על איבר המין של הגבר בעת מגע מיני.

יתרונותיו: הוא זול; קל לשימוש; חסר סיכונים רפואיים; מונע העברת מחלות מין מדבקות.

חסרונותיו: הוא מצמצם את ההנאה המינית; יעילותו התיאורטית היא מירבית, אך בפועל יש כשלונות בשיעור של כ-10% עקב שימוש בלתי נכון. ניתן להגדיל את יעילותו על ידי הכנסת חומרים קוטלי זרע לתוך הכובעון; יש עליו איסור הלכתי⁹².

קיים גם כובעון לאשה, שהוא כיס מוארך מפלסטיק שקוף, המוחדר לתוך הנרתיק, ומעוגן על ידי טבעת פנימית וחיצונית למקומו. הוא נחשב לאמין מבחינת כושרו למנוע הריון בשיעור דומה לכיפה. כמו כן נמצא שהוא מונע מחלות מין בצורה יעילה.

כיפה או חציץ⁹³ – מדובר בדרך כלל

בכיפת גומי, אם כי יש שהכיפה עשויה מחומרים אחרים, כמו ספוג קולגני ועוד, עם שפה מתכתית קשיחה אך גמישה, המותאמת לחלק האחורי העליון של הנרתיק. הכיפה מוצמדת לצוואר הרחם בעומק הנרתיק על ידי לחץ הקפיץ ומתח שרירי הנרתיק. כאשר הכיפה מותאמת נכונה, היא חוסמת את הכניסה לצוואר הרחם, ובכך מונעת את כניסת הזרע לתוך הרחם. יש להתאים את הכיפה לכל אשה מבחינת הגודל והסוג, ועל האשה להקפיד לא להסיר את הכיפה עד שמונה שעות לאחר המגע המיני, כדי למנוע חדירת תאי זרע חיים. כיפה מתאימה שהוכנסה כראוי לא גורמת לכל הפרעה בקיום יחסי המין הרגילים. יש צורך במוטיבציה של האשה להקפיד על הכנסת הכיפה לפני כל מגע מיני, ולהתאימו בצורה נכונה. על האשה לעבור הדרכה מקצועית בדרך ההכנסה הנכונה של הכיפה, ועליה להתאמן בהכנסתה כדי שיעילותה תהיה מירבית. כמו כן עליה לטפל נכונה בכיפה לאחר השימוש. אין הכיפה ניתנת לשימוש בנשים עם הפרעות מסוימות במבנה הנרתיק או הרחם.

אחוז הכשלונות כאשר הכיפה היא אמצעי המניעה הבלעדי הוא כ-10-13%, אך אחוז זה יורד ככל שהאשה מנוסה יותר, וככל שהמוטיבציה שלה גבוהה יותר.

משגל נסוג – יש הסבורים, שהיא השיטה הנפוצה ביותר עד היום.

ואילך. [91] קונדום = condom. [92] ראה להלן, הע' 311 ואילך. [93] דיאפרגמה =

יתרונותיה: אינה מצריכה שום ציוד, הכנה או הדרכה; אין היא עולה כסף; אין היא טעונה פיקוח רפואי כלשהו; אין בה סיבוכים רפואיים.

חסרונותיה: גורמת לבעיות רגשיות ונפשיות, הן בגבר והן באשה; יעילותה למניעת הריון מוגבלת, מכיוון שקיים זרע בשיפכה שלפני הפליטה, שיכול לגרום להריון; יש גברים שהפליטה נעשית בשלבים, ולכן אין הם יודעים מתי לסגת; לעתים יש חדירה של תאי זרע מאזור השיפכה שמחוץ לנרתיק; לא כל הגברים יודעים או יכולים לסגת בזמן הנכון; יש איסור הלכתי בשיטה זו⁹⁴.

עיקור — שיטה זו כאמצעי מניעה מקובלת הן במדינות מפותחות והן במדינות נחשלות⁹⁵. במדינות מערביות רבות, ובעיקר בארה"ב, ישנם כיום מיליוני גברים ונשים שעברו עיקור כדרך למניעת הריון. בארצות נחשלות, שבהן קיימת התפוצצות אוכלוסין, ולא ניתן לסמוך על בני הזוג שידעו או ירצו להשתמש באמצעי מניעה אחרים, מהווה העיקור אמצעי מניעה מומלץ על ידי הממשל. כמו כן יש המשתמשים בשיטה זו עבור נערות מפגרות, שאין יכולת אמינה לפקח עליהן מפני קיום יחסי מין בלתי אחראיים.

העיקור יכול להיות אצל האישה או אצל האשה. באיש מדובר על כריתה ניתוחית

של צינור הזרע, שהוא ניתוח קל יחסית, נמשך מספר דקות, ניתן לביצוע בהרדמה מקומית, והסיבוכים בו נדירים. שיטה זו היא בלתי הפיכה. יש שמבצעים חסימה הפיכה של צינור הזרע⁹⁶ על ידי החדרת חומר פוליאיתילני, או על ידי קשירה של הצינור⁹⁷. באשה מדובר בקשירת החצוצרות או בכריתת הרחם. קשירת חצוצרות מבוצעת כיום באמצעות לפרוסקופ, כך שאין צורך לפתוח את חלל הבטן.

אמנם עיקור הגבר על ידי ביתוק צינור הזרע הוא בדרך כלל אמצעי מניעה יעיל ביותר, אך תוארו מקרים של כשלון, עם הוכחה לאבהות של גברים שעברו עיקור ניתוחי. שיעור הכשל הזה הוא בערך 1:2,000⁹⁸.

קיימת אפשרות של ניתוחים מיוחדים לתיקון הביתוק של צינור הזרע, עם הצלחה טובה לתהליך הפיך של פוריות לאחר הניתוח⁹⁹.

פקיקת החצוצרות¹⁰⁰ — בשיטה זו מחדירים באמצעות היסטרוסקופ פקק של סיליקון לפתח החצוצרות. הפקק סותם באופן מכני את מעבר הזרע לתוך החצוצרות ואת מעבר הביצית מתוך החצוצרות ובכך נמנע הריון. הפעולה מבוצעת בדרך כלל בהרדמה מקומית קלה, וכמעט שאין סיבוכים או תופעות

deferens. [97] על הגישה ההלכתית — ראה בע' סריס הע' 180 ואילך. [98] ראה — Esho, et al, *Urology* 3:211, 1974; Smith JC, et al, *Lancet* 344:30, 1994. [99] Belker AM, et al, *J Urol* 145:505, 1991. [100] fallopian

[94] ראה להלן הע' 320-321. [95] על תולדות עיקור חצוצרות, ועל השיטות הטכניות והרפואיות הנוגעות לעיקור חצוצרות ראה באריכות במאמרו של ד. מלאך, אסיא, מז-מח, תש"ן, עמ' 51 ואילך. [96] vas

לוואי לפעולה זו. הפיקוק יעיל מאד למניעת הריון, והוא מהווה גורם מונע ארוך-טווח¹⁰¹.

הריון ובכל זאת הרו, ויש ששללו זאת. בכל מקרה, גם אם קיים סיכון כזה, הוא בוודאי איננו גדול¹⁰⁵.

הנחת החוקרים היא שאמצעי מניעת הריון זה הוא הפיך, היינו ניתן להוציא את הפקק מפתח החצוצרה, אם כי זה דורש שוב התערבות פולשנית של שימוש בהיסטרוסקופ. אכן, לא ברור אם שהיית הפקק איננה גורמת לנזק לרקמת החצוצרה, וכתוצאה מכך עלולה להיגרם הפרעה תיפקודית ועקרות משנית. יתכן שההפיכות מוגבלת למספר שנים בלבד¹⁰².

השיטה מבוססת על העקרונות הבאים: הריון יחול רק סמוך לביוץ; קיים ביוץ רק פעם אחת במחזור; ניתן לקבוע מתי חל הביוץ; תקופת פוריותה של ביצית אינה נמשכת יותר מ-24 שעות, וחיותו של הזרע נמשך מספר שעות כשהוא נשאר בנרתיק, ועד 72 שעות, כשהוא עובר את צוואר הרחם. לפיכך, ניתן למנוע הריון אם בני הזוג יימנעו מיחסי מין במשך 72 שעות לפני הביוץ, ועד 24 שעות לאחר הביוץ.

קוטלי זרע¹⁰³ — קיימים סוגים רבים של קוטלי זרע, אך כמעט בכלם מצוי אותו חומר כימי פעיל¹⁰⁴, והם נבדלים זה מזה בריכוזו של חומר זה, ובתוספות משניות. קוטלי הזרע יכולים להיות בצורת משחות, תכשירי קצף, ממרחים, כמוסות, נרות, כדורים, תרסיסים. לרוב משלבים כיפה עם קוטלי זרע, או כובעון עם קוטלי זרע, ואז היעילות גדולה בהרבה. כשלון של קוטלי זרע כאמצעי מניעה בלעדי הוא כ-15-30%.

נשים שיש להן מחזור סדיר כל 28 יום, עשויות להרות מהיום ה-12 ועד היום ה-17 למחזור. לפיכך הימים הבטוחים הם ה-1,10, ו-18 עד סוף המחזור, כאשר היום הראשון לדימום הווסתי נחשב כיום הראשון למחזור. לפי דיני נידה יש איסור חמור לקיים יחסי מין בימים 1-10, ולפיכך הימים הבטוחים באשה שיש לה מחזור סדיר וקבוע של 28 יום הם מיום ה-18 מתחילת הדימום הווסתי ועד למחזור הבא.

קוטלי-הזרע הם חומרים פשוטים, שאינם מצריכים מעקב רפואי. יש שדיווחו על שכיחות-יתר של מומים בעוברים, בנשים שהשתמשו בקוטלי זרע למניעת

[102] ראה — van der Leij G and van Krimpen C, *Int J Gynecol Pathol* 14:167, 1995; Assaf A, et al, *Int J Gynaecol Obstet* 43:181, 1993 [103] .spermicides
[104] nonoxynol-9 [105] Oakley GP, *JAMA* 247:2405, 1982

.tube occlusion [101] ראה על שיטה זו — Loffer FD, *Am J Obstet Gynecol* 149:261, 1984; Dan SJ and Goldstein MS, *Radiology* 151:603, 1984; Cooper JM, et al, *Reprod Med* 30:39, 1985; Lipscomb GH, et al, *Obstet Gynecol* 80:645, 1992

שהביוץ כבר התרחש, והביצית איננה חיונית עוד.

ניתן לשלב את שיטת הלוח עם שיטת מדידת החום הבסיסי, ולהגיע למספר ימים בטוחים בכל מחזור.

יתרונות השיטה: אינה מצריכה שום ציוד, הכנה או הדרכה; אין היא עולה כסף; אין היא טעונה פיקוח רפואי כלשהו; אין בה סיכוכים רפואיים; אין לה כמעט מגבלות דתיות.

חסרונותיה: יעילותה למניעת הריון תלויה ברמה שכלית של האשה; היא תלויה במוטיבציה של האשה ושל בן זוגה להתמיד ולהקפיד על המדדים והימים הבטוחים; היא אינה מתאימה לנשים שמחזורן בלתי סדיר לחלוטין; לא ניתן לסמוך עליה לאחר לידה או הפלה, בזמני מחלה, מתח נפשי, תשישות וכד'; נדרשת התאפקות מינית רבה.

אמצעים נוספים — העובדה שבעולם הרחב יש אנשים רבים המבצעים עיקור קבוע בגיל צעיר יחסית; ההפלות המלאכותיות הן רבות ובלתי-מבוקרות; נערות מתבגרות נכנסות להריון בגלל מתירנות מינית — כל זה מצריך מאמצים רפואיים למציאת אמצעי מניעה יעילים, נגישים, נוחים ובטוחים, שימנעו את השיטות הגרועות למניעת הריון. בעיקר אין התכשירים הקיימים כיום מספיקים לקבוצות אוכלוסיה שהן בסיכון גבוה מבחינה בריאותית, וזקוקים לאמצעי מניעה יעיל ובטוח¹⁰⁶. לפיכך הולכות

אכן, מחזור סדיר וקבוע לחלוטין בן 28 יום הוא בלתי שכית, ולנשים רבות יש שינויים במחזוריים בהתאם למצבי בריאות ומצבים רגשיים וסביבתיים משתנים. יתר על כן, יש נשים שאין להן כלל מחזור קבוע, ויש שהפרשי הימים בין המחזוריים נע בין 21 יום ועד 38 יום. לפיכך, נשים כאלו צריכות לנהל רישום של ימי המחזור שלהן במשך כשנה, ולקבוע את ההפרשים הקצרים והארוכים ביותר במחזוריים שלהן. למשל, אם נמצא שהמחזור הקצר ביותר היה בן 25 ימים, והארוך ביותר היה בן 32 יום, אזי התקופה הפוריה היא בין הימים 7-21; אם המחזור הקצר ביותר היה בן 26 ימים, והארוך ביותר היה בן 33 ימים, אזי התקופה הפוריה היא בין הימים 8-22; אם המחזור הקצר ביותר היה בן 25 ימים, והארוך ביותר היה בן 35 ימים, אזי התקופה הפוריה היא בין הימים 7-24.

ניתן לשפר את יעילות השיטה על ידי מדידה יום-יומית של החום הבסיסי, שהאשה מבצעת בבוקר, לפני שהיא קמה מהמיטה, ולפני אכילה או שתיה, ועל ידי מדחום מיוחד שבו מסומנות בבירור עשירות המעלה. שיטה זו באה לקבוע ביתר דיוק את יום הביוץ, שכן לביוץ נלווה שינוי בחום הבסיסי של הגוף — כאשר ביצית משתחררת מהשחלה חום הגוף יורד במקצת; ביום שלמחרת הביוץ עולה חום הגוף כדי 0.3-0.4 מעלות צלסיוס; הוא נשאר ברמה זו עד לתחילת הווסת הבאה, ואז שוב יורד לרמתו הרגילה. משעלה החום, והוא נשאר ברמתו הגבוהה יותר במשך 3 ימים, הדבר בטוח

ומתפתחות שיטות ניסיוניות שונות למניעת הריון:

גלולות למניעת הריון בגבר, היינו תכשירים הגורמים לעיכוב ביצירת תאי הזרע. נוסו תכשירים המכילים טסטוסטרון או פרוגסטרון, בדרך של השתלתם בגוף ופירוקם האיטי והמבוקר. אכן, התגלו תופעות לוואי משמעותיות לתכשירים אלו, כגון איבוד החשק המיני¹⁰⁷, הגדלת שדיים¹⁰⁸, ובעיות בחילוף החומרים, ובשלב זה לא נראית דרך רפואית אמינה ויעילה לאמצעי מניעה תרופתיים לגבר¹⁰⁹.

חיסון נגד הריון¹¹⁰.

פתילה של ההורמונים אסטרוגן ופרוגסטרון, או של אחד מהם, המושמת בנרתיקה של האשה ומתפרקת באיטיות.

השתלה מתחת לעור של תכשיר פרוגסטרוני, המשחרר באיטיות את ההורמון, ומיועד להיות מוחלף באופן ניתוחי כל חמש שנים¹¹¹.

בראשית המאה ה-21 פותחו שתי שיטות יעילות: מדבקה המכילה את ההורמונים המונעים ביוץ כמו הגלולה. היא מודבקת על ידי האשה על עור הגוף

פעם בשבוע במשך שלושה שבועות, והפסקה של שבוע, והיא משחררת את ההורמונים בצורה מבוקרת ברמות דומות לגלולה, אלא שאין צורך לקחת גלולה יום-יום, ולפיכך שיעור ההריונות הבלתי רצויים פוחת בהרבה; טבעת דקיקה וגמישה המכילה את ההורמונים למניעת ביוץ. היא מוחדרת על ידי האשה לנרתיק, ללא צורך במיומנות מיוחדת, והיא יעילה למשך שלושה שבועות, ולאחר שבוע של הפסקה מכניסה האשה טבעת חדשה. יעילותה של הטבעת היא גבוהה מאד למניעת הריון, ונחותה מתבטאת במיוחד בעובדה שהיא פעילה לכל תקופת החודש¹¹². סיבוכי המדבקה והטבעת דומים מאד לאלו של הגלולות למניעת הריון.

ד. פרטי דינים

1. כללים ועקרונות

גדרי האיסורים — תנאי ההיתר והאיסור לשימוש באמצעי מניעה, והיחס לכל אחד ואחד מאמצעי המניעה האפשריים תלוי בפתרון מספר בעיות הלכתיות עקרוניות, הקשורות בנושא מניעת ההריון: איסור הוצאת זרע לבטלה

בין-ווסתיים בשכיחות גבוהה מאד — ראה Baird DT and Glasier AF, *N Engl J Med* 328:1543, 1993. על שיטות מתקדמות יותר של אמצעי מניעת הריון מושתלים ראה — Mascarenhas L, *BMJ* 308:991, 1994; Hatcher RA and Trussell J, *N Engl J Med* 331:1229, 1994; Bromham DR, *BMJ* 312:1555, 1996; Bajos N, et al, *Hum Reprod* 18:994, [112]

[107] libido. [108] gynecomasty. Baird DT and Glasier AF, *N Engl J Med* 328:1543, 1993. [109] *Med* 328:1543, 1993. [110] היינו הורקת נוגדנים נגד ההורמון human chorionic gonadotrophin = HCG — ראה Jones WR et al, *Lancet* 1:1295, 1988; Baird DT and Glasier AF, *N Engl J Med* 328:1543, 1993. [111] כגון Norplant. שיטה זו גורמת לדימומים

והשחתת זרע¹¹³; איסור סירוס¹¹⁴; ביטול מצות פריה ורביה, מצות 'לשבת יצרה', ומצות 'לערב אל תנח ידך'¹¹⁵; וביטול מצות עונה¹¹⁶.

אכן, כל שיטה ואמצעי מניעה גורם לביטול מצות פריה ורביה, מצות 'לשבת יצרה', ומצות 'לערב אל תנח ידך', ולפיכך צריך נימוק מספיק מבחינה הלכתית שיצדיק את עיכוב או ביטול חלקי המצווה הללו¹¹⁹.

סיבות כלליות לרצון להימנע מהריון — קיימות סיבות שונות שבגללן מבקש הזוג להימנע מלהביא ילדים לעולם, בחלקן הכוונה להימנע לגמרי מללדת, ובחלקן הכוונה לדחות לפרק זמן מסויים את ההריון והלידה. ככל שהסיבה רצינית יותר, כן יש מקום להתיר מיגוון רחב יותר של אמצעי מניעה, כולל כאלו שיש בהם חששות של איסור; ככל שהסיבה רצינית פחות, כן יש לבחור רק אמצעים שאין בהם או בתוצאותיהם כל איסור. כאשר אין סיבה ראויה, אין להשתמש בשום אמצעי מניעה.

עולם רע — הגישה הכללית להימנע מילודה בגלל שיקולים פילוסופיים על מהות העולם הזה, ועל הרצון שלא להביא ילדים לעולם הרע הזה¹²⁰ איננה מקובלת כלל בהלכה ובהשקפת היהדות, שכן אין לאדם לעסוק בסתרי הבריאה ורצון הקב"ה, אלא תפקידו למלא את ייעודו על

כללים ביחס לאמצעי מניעת הריון שונים — יש שיטות ואמצעי מניעה שאין בהם כשלעצמם כל איסור; יש אמצעי מניעה שתופעות הלוואי שלהם מהווה בעיה הלכתית, אם בגלל הסכנות הבריאותיות שלהם לאשה, או בגלל שהם גורמים לדימומים בין-ווסתיים, והופכים את האשה לנידה; ויש אמצעי מניעה שיש בהם כשלעצמם איסור מן התורה, או איסור מדרבנן.

האיסורים וההגבלות ההלכתיים הללו משתנים בהתאם לסוג שיטת המניעה. כגון — איסור הוצאת זרע לבטלה שייך בעיקר במשגל נסוג, כובעון וכיפה, אך מוסכם על רוב הפוסקים שאין הוא שייך בגלולה, בהתקן תוך-רחמי ובקוטלי הזרע, כי באלו קיום יחסי האישות הוא כדרך כל הארץ, וההרס של תאי הזרע לאחר יציאתם מהגוף לא נחשב כאיסור השחתת זרע¹¹⁷; איסור סירוס חל בעיקר על שיטות עיקור באיש ובאשה, אך אין הוא חל על הגלולה המודרנית, שכן העיקור הוא זמני והפיך, ובוודאי לא חל על כיפה, כובעון, התקן תוך-רחמי, וקוטלי הזרע; ביטול מצות עונה שייך בעיקר לפרישות מינית,

[117] ראה להלן הע' 274 ואילך. [118] ראה להלן הע' 337. [119] ראה שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' רי; שו"ת או נדברו ח"ו סי' סג. [120] על גישות כאלו בין אומות העולם — ראה בספרו של פלדמן עמ' 51 ואילך.

2003; Gallo MF, et al, *Cochrane Database Syst Rev* (1):CD003552, 2003 [113]. ראה ע' זרע הע' 136 ואילך. [114] ראה ע' סריס. [115] ראה ע' פוריות ועקרות הע' 102 ואילך. [116] ראה ע' מיניות הע' 110 ואילך.

פי התורה, שהוא לפרות ולרבות¹²¹.

שמביא אותה לידי סכנה וצער¹²⁴.

תכנון המשפחה – בעידן המודרני התפתח המושג "תכנון המשפחה", שמשמעותו וכוונתו היא לתכנן פעולות ומעשים שיביאו לצמצום הילודה. לתכנון כזה מטרת אישיות של בני זוג אינדיבידואליים, ומטרת לאומיות ועולמיות. מבחינה אישית מיועד תכנון המשפחה למנוע לידות בלתי רצויות; להסדיר את מרווחי הזמן בין ההריונות; ולקבוע את מועדי הלידות ואת כמותן בהתאם לנוחיות, לצרכים ולרצונות של בני הזוג. מבחינה ציבורית ועולמית נובע הצורך להגביל את הילודה בעולם בגלל החשש ל"התפוצצות האוכלוסיה"¹²².

מבחינה דמוגרפית-לאומית יהודית אין כלל מקום לחשש של התפוצצות האוכלוסיה, אלא אדרבה יש צורך חיוני בריבוי הילודה בעם ישראל בגלל סיבות אחדות: היותנו מיעוט בעמים¹²⁵; היותנו סובלים מרדיפות והשמדות בכל שנות ההיסטוריה, ובעיקר לאחרונה בתקופת השואה האיומה; היותנו סובלים ממלחמות מתמידות, מקטל בדרכים, ומתאונות עבודה ובית שונות; והיותנו סובלים מהשמדה רוחנית של טמיעה והתבוללות בממדים אדירים¹²⁶.

הריבוי הטבעי בישראל – ואמנם בדורות עברו קיימו בני ישראל את מצות הריבוי הטבעי בהידור רב. כיצד היו ישראל פרים ורבים, היה אדם משיא בנו בן שנים עשרה שנה אשה שהיא ראויה לילד, והיה חוזר ומשיא בן בנו בן שנים עשרה שנה, לא היה מגיע לעשרים ושש עד שהוא רואה בנים לבניו¹²⁷. יתר על כן, דווקא בעיתות משבר ומצוקה, ובעיתות של גזרות קשות, היתה תגובת עם ישראל בריבוי הילודה, וכפי שהיה במצרים –

אכן, במוסר ההלכתי אין מקום להגדרה גורפת כזו. אדרבה, המגמה התורנית מחייבת כל זוג לשאוף להרחבת המשפחה ולריבוי הילודה במסגרת החיוב היסודי של פריה ורבייה¹²³, אלא שהדבר צריך להיעשות במסגרת מגבלות הבריאות הגופנית והנפשית של האשה, ולפיכך פטרה התורה את האשה ממצות פריה ורבייה, כי 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום', ולכן לא העמיסה על האשה חיוב

[124] משך חכמה בראשית ט ז. [125] דברים ז ז. [126] וראה עוד – Tendler MD, In: Carmel A and Domb C (eds), *Challenge*, 1976, pp. 462; א. שטינברג, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 139 ואילך. ומה שאסור לאדם לשמש מיטתו בשעת רעבון בעולם – ראה ע' מיניות הע' 388 ואילך, אין זו ראיה להיתר המגמה של צמצום הילודה, כי המצב העולמי כיום איננו בגדר של רעב מקומי חריף, וראה מאמרו של א. שטינברג, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 139 ואילך, עוד טעמים לדחיית ראיה זו. [127] מדרש איכה רבתי, א.

[121] ראה ברכות י א, במעשה חזקיהו וישעיהו – מל"ב כ א, וראה בטורי אבן ר"ה יז ב ד"ה לך; פרקי דר"א פכ"ב, בדעתם של אנשי דור המבול; סוטה יב א, בעניין בני ישראל ועמרם בשעבוד מצרים; ב"ב ס ב, בדברי ר' ישמעאל בן אלישע לאחר חורבן הבית, וראה בתוס' שם ד"ה דין. וראה עוד בשו"ת ר"י קארו סי' יד; ערוה"ש אבהע"ז א א; משך חכמה בראשית ט (ב); תו"ש שמות פ"ב אות א. [122] ראה להלן בחלק האתי. [123] ראה רמב"ם אישות טו טז. וראה בנידון באריכות בשערי הלכה ומנהג, ח"ד סי' א.

יזכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ¹²⁸, והיו יולדות ששה בכרס אחת¹²⁹. סיבה, ורק כדי לשמור על נוחיות זמנית, אסורה לכל הדעות, גם אם אין בעצם האמצעי איסור עצמי¹³¹.

בשנים האחרונות חלה ירידה ניכרת בשיעור הילודה בין היהודים, הן בתפוצות והן בישראל. היהודים בארצות המפותחות צועדים בראש המשתמשים באמצעי מניעה, וקצב הריבוי הטבעי שלהם הולך ויורד. בארה"ב בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20 היה מספר הילדים הממוצע ליהודים חילוניים היה 1.62; ליהודים רפורמים — 1.72; ליהודים קונסרבטיבים — 1.82; לאורטודוקסים מודרניים — 3.23; ולאורטודוקסים חסידיים/ישיבתיים — 6.4¹³⁰. גם בישראל נראה בעליל שקיימת ירידה משמעותית בשיעור הריבוי הטבעי, ובשיעור הפריון של האשה היהודית. דבר זה בולט במיוחד לאור שיעור הריבוי הטבעי הגבוה של האוכלוסיה המוסלמית. הירידה בשיעור הפריון של האשה היהודית בישראל נכונה לכל ארצות המוצא, אך יש להדגיש כי הנשים הדתיות והחרדיות עדיין שומרות על שיעור פריון גבוה, הן בישראל והן בתפוצות.

בשנים האחרונות חלה ירידה ניכרת בשיעור הילודה בין היהודים, הן בתפוצות והן בישראל. היהודים בארצות המפותחות צועדים בראש המשתמשים באמצעי מניעה, וקצב הריבוי הטבעי שלהם הולך ויורד. בארה"ב בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20 היה מספר הילדים הממוצע ליהודים חילוניים היה 1.62; ליהודים רפורמים — 1.72; ליהודים קונסרבטיבים — 1.82; לאורטודוקסים מודרניים — 3.23; ולאורטודוקסים חסידיים/ישיבתיים — 6.4¹³⁰. גם בישראל נראה בעליל שקיימת ירידה משמעותית בשיעור הריבוי הטבעי, ובשיעור הפריון של האשה היהודית. דבר זה בולט במיוחד לאור שיעור הריבוי הטבעי הגבוה של האוכלוסיה המוסלמית. הירידה בשיעור הפריון של האשה היהודית בישראל נכונה לכל ארצות המוצא, אך יש להדגיש כי הנשים הדתיות והחרדיות עדיין שומרות על שיעור פריון גבוה, הן בישראל והן בתפוצות.

סיבות פסולות — מניעת הריון ללא כל

סיבות פסולות — מניעת הריון ללא כל חלקת יעקב ח"ג סי' סב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ב. [132] ראה מאמרו של הרב ע. יעקובוביץ, הרופא העברי, כו: 172, 1953. על ההיבטים המוסריים הכלליים הנוגעים למניעת הריון לפי השקפת התורה, ראה — א. שטינברג, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 139 ואילך, והע' 2 שם. [133] שו"ת פאת שדך סי' פח. [134] הרי"ף הורויץ, הובאו דבריו באוצה"פ סי' כג סקי"ז אות מד. [135] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאבה"ע"ז סי' ה סק"א.

[128] שמות א יב. [129] שמות רבה א ז; תנחומא פקודי ט. וראה רמב"ן עה"ת במדבר פ"ג פס' יד, ששבת לוי לא פרה ורבה בצורה כה קיצונית, אלא רק בדרך רגילה, דווקא משום שהוא לא היה מחוייב בשיעבוד, עיי"ש. [130] לפי נתונים של ה-National Jewish Population Study בארה"ב משנת 1990. [131] שו"ת לבושי מרדכי ח"א חאבה"ע"ז סי' כח; שם ח"ד סי' סח; שו"ת דבר אליהו (קלאצקין) סי' סה; שו"ת ישכיל עבדי ח"ב סי' ו; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' ק אות ג; שו"ת

אפילו לאשה גויה¹³⁶.

מצב סכנה לאשה – כאשר יש סכנה לאשה להרות וללדת עומדות בפני בני הזוג מספר אפשרויות: להינזר מיחסי אישות בכלל; לגרש את האשה; לשמש כדרכו, ולקוות לרחמי שמים; להשתמש באמצעים למניעת הריון.

העצה של פרישות מינית איננה מקובלת בהלכה, ולא מצינו בחז"ל מי שאסר תשמיש מכל וכל במקרים שאין כל עצה. שני טעמים נתנו הפוסקים לכך: הינזרות מלאה מתשמיש מבטלת את מצות עונה, ויש בכך ביטול מצות עשה מן התורה; הינזרות מלאה מיחסי אישות בוודאי תגרום לבעל הרהורי עבירה, והצלה מעבירה נחשבת כעשיית מצווה. לפיכך, במקרה של סכנה לאשה יש למצוא היתר לקיום יחסי אישות על ידי שימוש באמצעי מניעה כלשהו, על פי הקל-הקל תחילה¹³⁷.

העצה של גירושין אף היא איננה מקובלת בהלכה, ואמנם לא מצינו שחייבו חכמים את בני הזוג להתגרש כשיש סכנה בהריונה. הטעם לכך הוא שכן קשים גירושין, ובפרט שבמצב כזה האשה תהיה עגונה¹³⁸; יש מי שכתב, שקיום מצות

עונה שייך גם בכיאה שלא תתעבר¹³⁹, ולכן כשמקיים מצווה זו, אין זה נחשב כהוצאת זרע לבטלה במקום סכנה, ולפיכך מותר השימוש גם באמצעי מניעה שיש בהם איסור תורה¹⁴⁰. אמנם יש הסבורים, שאמנם בגלל האפשרות לגרש את האשה לא התירו אלא אמצעי מניעה שאין בהם איסור כלל, או שהאיסור הוא רק מדרבנן, ובאיסור כזה לא גזרו לגרש, אבל כאשר אמצעי המניעה כרוך באיסור תורה – חייב לגרשה; ויש מי שכתב, שכאשר קיימת סכנה לאשה להרות וללדת, ובעלה אינו מוכן לחיות עם האשה במצב כזה, ואיננו מסכים שהיא תשתמש באמצעי מניעה, הרי האשה מחוייבת לקבל גט מבעלה, גם אם היא רוצה להכניס עצמה לידי סכנה¹⁴¹.

העצה לשמש כדרכו במקום סכנה לאשה אף היא לא מקובלת בהלכה, שכן מעשה זה אסור הוא¹⁴², כי אין להכניסה בסכנה כדי ליישב את העולם¹⁴³, ואין לסמוך על רחמי שמים כשהסכנה ברורה על פי הרופאים, שכן הכלל "מן השמים ירחמו" נאמר דווקא כשמדובר בסכנות במסגרת גדרי הטבע, אבל כאשר הסכנה היא מחמת סיבה מקרית, ואין הטבע מחייב אותה, אין ההליכה בדרך הטבע שומרת מן הסכנה¹⁴⁴.

עונה אין נראה שיתירו איסור הוצאת זרע לבטלה, וצ"ע. [141] פסקי דין רבניים, תשכ"ז-ח, ח"ז, עמ' קנו; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ג. [142] צפנת פענח, בראשית, בעריכת הרב מ.מ. כשר, תש"ך, פרקי מבוא, עמ' 49; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג. [143] ראה שו"ת חת"ס חאבה"ע"ז ח"א סי' כ. [144] וראה עוד להלן הע' 250 ואילך.

[136] שו"ת פאת שדך סי' פח. [137] שו"ת מחזה אברהם ח"ב חאבה"ע"ז סי' מד; שו"ת עזרת כהן סי' לה; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג. [138] שו"ת דבר אליהו סי' סה אות ב; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג. [139] ראה בע' מיניות הע' 131 ואילך. [140] שו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"א סי' סה. יש להעיר, שבתוס' הרא"ש יבמות יב ב כתב מפורש, שמשום מצות

בגלולות למניעת הריון בלא ידיעת בעלה, וללא הצדקה של סכנה, אם הבעל טרם קיים מצות פריה ורביה, רשאי הוא לגרש את אשתו, והיא הפסידה את כתובתה¹⁴⁵; ואם הוכרחה להשתמש בגלולות בגלל מצב של סכנה, לא הפסידה כתובתה¹⁴⁶.

תנאי של קיום מצות פריה ורביה – יש מי שכתבו, שכל ההיתרים לאמצעי מניעה נאמרו דווקא במי שכבר קיים מצות פריה ורביה, היינו לפחות בן ובת, אבל מי שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, קשה להתיר לו אמצעי מניעה, ואין הוא יכול לדור עם אשה שההריון הוא סכנה לה¹⁴⁷; ויש שהתירו גם כשהבעל עדיין לא קיים מצות פריה ורביה, אם יש סכנה לאשה¹⁴⁸.

תנאי של נשוי לעומת רווק – כל העצות וההיתרים למניעת הריון הם דווקא במי שכבר נשואים, והגירושין הם דבר קשה, ומשום שלום בית; אבל מי שעדיין לא נישאו, וידוע שהאשה חולה ותצטרך להשתמש באמצעי למניעת הריון, ואפילו אם זה רק לזמן מוגבל, אין להם להתחתן זה עם זה, וימצא אשה שתוכל להרות וללדת¹⁴⁹; אבל אם כבר התקשרו זה עם זה כל כך עד שיש לחשוש שהצער יסכן אחד מהם, מותר להינשא, ולהשתמש באמצעי מניעה עד שתבריא¹⁵⁰; ויש מי

כללים ביחס לאמצעים למניעת הריון – לפיכך, כאשר יש חשש סכנה לאשה, יש מצד אחד חיוב להמשיך בקיום יחסי אישות כדי לשמור על שלום בית ולמנוע גירושין, כדי לקיים מצות עונה, וכדי למנוע הרהורי עבירה, ומצד שני אסור לסכן את חייה של האשה על ידי הריון. לפיכך, מותר במצבים אלו להשתמש באמצעי מניעה, אלא שנחלקו הפוסקים מה הם התנאים, ומה הם האמצעים המותרים והאסורים במניעת הריון – יש שהתירו שימוש באמצעים למניעת הריון רק במקום סכנה, ורק אם הסכנה נקבעה על ידי רופאים מובהקים ומהימנים; יש שהבדילו בין השימוש באמצעי המניעה לפני התשמיש או לאחריו; יש שהבדילו בין סכנה קבועה ותמידית, לבין סכנה זמנית; יש שהבדילו בין אמצעים שאיסורם מן התורה, לבין אמצעים שאין במהותם איסור, או שהאיסור הוא מדרבנן בלבד, ולפיכך יש שהתירו אמצעים מסויימים רק במקום חשש סכנה, ואמצעים אחרים התירו גם במקום שיש צער גדול לאשה, או מחלה שאין בה סכנה, או בעיות חינוכיות, וכפי שיבואר להלן.

שימוש באמצעי למניעת הריון בלא ידיעת הבעל – אשה שהשתמשה

סח; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; שו"ת יד אליהו (רגולר) סי' ע; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מח פ"ו סק"ז. וראה בס' חסידים סי' תצט. וצ"ע, שהרי בין שלוש הנשים שהתירו להן לשמש במוך (ראה להלן הע' 225 ואילך) יש גם קטנה, וזה היה ידוע קודם הנישואין. [150] שו"ת אגרות משה שם.

[145] שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מב פ"ד. [146] שו"ת באר משה חאבהע"ז סי' יב. וראה עוד להלן הע' 162 ואילך. [147] שו"ת פרי השדה ח"ד סי' יד; שו"ת נחלת בנימין (הראב"ו המבורגר) סי' ג. [148] שו"ת אבני נזר סי' עט. וראה בארצה"פ סי' כג סק"ז אות כ, שכן משמע גם מפוסקים אחרים. [149] שו"ת כת"ס חאבהע"ז סי' כו; שו"ת לבושי מרדכי ח"ד סי'

שהתיר במצב כזה בגלולות דווקא¹⁵¹.

וכשהדבר נעשה באופן זמני¹⁵⁴.

מניעת הריון זמני בתחילת הנישואין – יש מי שכתב, שזוג צעיר, שעדיין לא קיימו מצות פריה ורבייה, אינם רשאים לדחות את קיום המצווה אפילו לזמן-מה עד שיתדרו מבחינת לימודים, עבודה, דיור וכיו"ב, ואפילו כדי ללמוד תורה¹⁵²; יש מי שכתב, שנערה צעירה הלומדת בסמינר, שנישאה וכבר ילדה ילד אחד, ומרגישה שאם תמשיך ללדת עלולה להפסיק לימודיה ולהפסיד הלוואות שניתנו לה וכיו"ב, מותרת לקחת גלולות למניעת הריון לתקופה מוגבלת עד סיום לימודיה¹⁵³; ויש מי שכתבו, שבימינו שלא מתחתנים בגיל שלוש עשרה, ואפילו לא בגיל שמונה עשרה, הרי בעצם מעכבים מצות פריה ורבייה על ידי השהיית הנישואין, ולכן לכאורה יהיה מותר להימנע מהריון גם אחרי הנישואין, אם הדבר נעשה בהסכמת שני בני הזוג, ועל ידי אמצעים שבמהותם אין איסור הלכתי,

מניעה זמנית – גם כאשר יש היתר להשתמש באמצעי מניעה בגלל מצב של סכנה, ההיתר מוגבל בזמן עד עבור הסכנה על פי ההערכה הרפואית, או לפי ראות עיני הרב, ויש מהפוסקים שקבעו גבולות זמן שונים: יש שקבעו ששה חודשים, יש שקבעו שנה אחת, ויש שקבעו שנתיים¹⁵⁵.

נאמנות הרופאים – מהפוסקים יש שדנו בשאלת נאמנות הרופאים לקבוע שמצב האשה הוא בגדר סכנה המצדיקה שימוש באמצעי מניעה: יש שלא סמכו עליהם בעניין מניעת הריון, שהרי אפשר גם ללא תשמיש, או שאפשר לגרש את האשה¹⁵⁶; רוב הפוסקים סמכו על הרופאים שקובעים שמצב האשה מסוכן, ככל מצב של ספק פיקוח נפש¹⁵⁷; ויש מי שכתב, שאם הדבר נידון בבית החולים על ידי הרופאים, ואפילו אם הם גויים, הרי הם נאמנים, ועדיף שיתנו את חוות דעתם

[151] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ב. [152] הרב ש.ח. אבינר, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 167 ואילך. כך משמע מרמב"ם אישות טו א, וכן משמע משו"ת מהרי"ט ח"ב חיו"ד סי' מז; שו"ת מהר"ם פדוואה סי' מה; שו"ת חכם צבי סי' מא. [153] שו"ת באהלה של תורה ח"א סי' סו. [154] הרב א.ג. אלינסון, תכנון המשפחה ומניעת הריון, תשל"ז; שו"ת בנין אריאל עמ' 84 ואילך, וראה שם עוד ראיות להיתר הדחיה הזמנית של מצות פריה ורבייה מסיבות כלכליות, עיי"ש. ויש להעיר, שהחזו"א יו"ד סי' קנג אות ה כתב, שבמצות עשה שאין לה זמן קבוע, אם קיום המצווה כרוך בהפסד ממון, או שהוא טרוד אפילו בדבר הרשות, יכול לדחות את קיום המצווה, ולכאורה הוא-הדין במצות פריה ורבייה. וראה מה שכתב בנידון הרב י. אריאל, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 184 ואילך, ובשו"ת באהלה של תורה ח"א

סי' סו. [155] שו"ת חדות יעקב ח"ב סי' לו; שו"ת בנין דוד סי' סח; שו"ת חבצלת השרון ח"א בהשמטות לחאבהע"ז; שו"ת אמרי כהן סי' לט; שו"ת דובב מישרים ח"א סי' כ; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קטו; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' כב; שם ח"ד סי' סז; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קעט. [156] שו"ת יד רמה ח"ב סי' כח; שו"ת דברי יואל חאבע"ז סי' קכ, וסי' קכד. וראה עוד בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' קלו. [157] שו"ת בנין ציון סי' קלז; שו"ת פקודת אלעזר (א. לעזו) סי' ק; שו"ת באר משה (דאנשעוובסקי) חאבהע"ז סי' יב; שו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' ע; שו"ת לבושי מרדכי חיו"ד מהדו"ת סי' קי; שו"ת דבר אליהו (קלאצקין) סי' סה; שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבהע"ז סי' ד; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' טו; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה; וראה

בכתב¹⁵⁸.

אצלו בגדר של דבר שאינו מתכווין¹⁶⁵; יש מי שכתב, שאם מצבה הרפואי של האשה מתיר לה להשתמש בהתקן תוך רחמי, והבעל לא מסכים לכך, יכולה להתקין את ההתקן ללא ידיעתו, ויוכל הבעל לקיים מצות עונה מבלי שיהא לבו נוקפו¹⁶⁶; ויש מי שכתב לצאת ידי שתי השיטות, שהאשה תספר לבעלה שהולכת לרופא לקבל אמצעי מניעה בגלל מחלתה, והדבר ייעשה בהסכמת בעלה, אך לאחר מיכן לא תספר לו איזה טיפול קיבלה, ויהא הדבר שלא בידיעתו¹⁶⁷.

מכל מקום, אשה שציוו עליה הרופאים להשתמש באמצעי מניעה, ואפילו באופן זמני, והיא עדיין לפני הנישואין, הרי היא חייבת להודיע לאיש שעומדת להינשא לו, אחרת יוכל לבוא בטענת אונאה בקידושין¹⁶⁸.

חיוב עונה — גם כאשר יש הצדקה הלכתית לשימוש באמצעי מניעה, אין זה

מהפוסקים שסמכו על הרופאים — יש שכתבו לשאול דווקא רופא ירא שמים, ועל כל פנים לא סמכו על רופא שידוע שמזלזל במצוות התורה¹⁵⁹; יש שכתבו לשאול עוד רופא מומחה שאפשר לסמוך עליו¹⁶⁰; ויש מי שהצריך דווקא שלושה רופאים¹⁶¹.

ידיעת הבעל — יש הסבורים, שבאופן עקרוני חייבת האשה להודיע לבעלה שהיא משתמשת באמצעי מניעה, גם כשהדבר מותר לה על פי ההלכה, וצריכה לקבל רשות¹⁶²; יש הסבורים, שאין חשיבות אם הדבר נעשה בידיעת הבעל, או שלא בידיעתו¹⁶³; יש מי שכתב, שאם הודעת האשה לבעלה על השימוש במוך מחמת סכנה עלול לגרום שהוא יגרשנה, אין חיוב להודיע לבעל¹⁶⁴; יש הסבורים, שעדיף שהבעל לא ידע שאשתו משתמשת באמצעי מניעה המותרים לה, כדי שיהא

סי' צט; שו"ת אהל אברהם סי' צט. [164] שו"ת חבצלת השרון ח"ב, השמטות לחאבה"ע"ז. טעמו — האיסור על הבעל הוא רק מדרבנן, ושוגג דרבנן היתר גמור הוא, ועל האשה אין כלל איסור, ולכן אין עליה חיוב לפני עיוור בדרבנן. [165] שו"ת תורת חסד חאבה"ע"ז סוסי' סד; שו"ת פתחי שערים סי' יא; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ו סוסי' עה, ושם במפתחות שבסוף ח"ז; שו"ת שי למורא (יואל) סי' לד; שו"ת צפנת פענח ח"א סי' יח; שו"ת מהר"י שטייף סי' כד; שו"ת עני בן פחמא חיו"ד סי' כה; שו"ת מהר"י"ץ (דושינסקי) סי' קכח-קכט; שו"ת חלקת יעקב ח"ב, הע' בסוסי' יג. [166] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תתפז. [167] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ב. [168] שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מח פ"ה סקי"ז.

באוצה"פ סי' כג סקי"ז אות לג, שכן משמע מפוסקים אחרים. [158] שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קיט. וראה עוד בע' נאמנות הרופאים. [159] שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבה"ע"ז סי' ה; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' טו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ב. [160] שו"ת בנין דוד סי' סח; שו"ת רבי שאול משה סי' עח; שו"ת אגרות משה חאבה"ע"ז ח"ד סי' לג. [161] שו"ת יג"ל יעקב חיו"ד סי' סו. ולענין נאמנות רופא גוי בנידון — ראה באוצה"פ סי' כג סקי"ז אות לג. וראה ע' גוי הע' 124 ואילך. [162] שו"ת חת"ס חיו"ד סוסי' קעב; שם ח"ו סוסי' מ. וכתב שם, שדין זה נכון במיוחד בזמננו כשיש חרם דרבננו גרשום, ולא יכול לשאת אשה אחרת, וגם לא יכול לגרשה בעל כורחה; שו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' ע. [163] שו"ת יד יצחק ח"ב

בא אלא למנוע את ההריון והלידה, אבל עדיין יש חיוב עונה ושמחת איש באשתו¹⁶⁹.

דוגמאות להיתר שימוש באמצעים למניעת הריון – באופן כללי מכירה ההלכה בהיתרים לשימוש באמצעי מניעה במצבים הבאים:

מניעת הריון כשיש סכנה או חשש סכנה לחייה של האשה¹⁷⁰ – זהו המצב הברור ביותר להיתר השימוש באמצעי מניעה, ויש מהפוסקים שהתירו אמצעי מניעה רק במצבי סכנה¹⁷¹. אכן, גם בזה נחלקו הפוסקים ביחס לאמצעים מסויימים אם הם מותרים או לא¹⁷², ויש אמצעים שאסרו אפילו במצב של סכנה. יש מי שכתב, שקיבל מרבתי של לא להחמיר בזה ביותר, במקום שעצם ההלכה נוטה להקל, ולכן יש למצוא הקלות במקרים שיש בהם חשש סכנה¹⁷³.

יש מהפוסקים שהבדילו בין אמצעי

מניעה שונים: אותם אמצעים שיש בהם חששות של איסורים, כגון מוך, התירו רק אם יש חשש סכנה; אבל אמצעים שבמהותם אין איסור, התירו גם בתנאים אחרים, שאינם סכנה ממש¹⁷⁴.

דוגמאות למצבי סכנה – הפוסקים דנו במצבי סכנה מיוחדים, מעבר לדין הכללי של סכנה או חשש סכנה לאשה על פי דברי הרופאים. להלן מספר דוגמאות:

אשה לאחר ניתוח קיסרי, סכנה לה לחזור ולהתעבר בתוך שנה, ולכן צריכה לשמש באמצעי מניעה, כולל כיפה, ולא יימנעו בני הזוג מיחסי אישות בגלל מצות עונה¹⁷⁵. אמנם מבחינה רפואית אין זה דבר ברור שצריך להמתין שנה אחרי לידה בנייתוח קיסרי. יש שהמליצו להמתין ששה חודשים בין ניתוח קיסרי לבין ההריון הבא¹⁷⁶; ויש הסבורים, שמבחינה רפואית אין כל הגבלה לעיתוי הכניסה להריון נוסף לאחר ניתוח קיסרי, וצלקת הניתוח הקיסרי בוודאי תהא חזקה ותקינה עד

לחלות יותר מסתם נשים, וכן משמע מדבריו ששימוש בגלולה מותר גם כשהיא חלשה ועצבנית. ולעומת זאת כתב באבהע"ז ח"א סוסי' סד, שכשמזדמנת לו שאלה בעניין מניעת הריון, הוא חוקר ודורש הרבה אם יש לאשה סכנה בזה, ורק אם הם יראים ולא יפרסמו ההיתר, ורק לזמן מוגבל עד עבור הסכנה, 'ולכן מעטים מאד הם אלו שהתירתי להם'. וכנראה שמחלק בין שימוש במוך ואמצעים אחרים שיש בהם כשלעצמם איסור, שהוא דווקא במקום סכנה, לבין אמצעים כמו קוטלי זרע או גלולה, שאין במהותם איסור, ולכן מותרים הם במקום צער גדול. [175] שו"ת אגרות משה באבהע"ז ח"ד סי' סב אות ב. [176] ראה McDonald I, *A Method of Obstetrics and Gynecology*, 1971; נשמת

[169] וראה בע' מיניות הע' 123 ואילך. [170] ראה בשו"ת צמח צדק (לובביץ) סי' פט, שההיתר הוא גם בחשש סכנה, ולא דווקא בוודאי סכנה. וראה שערי הלכה ומנהג ח"ד סי' יט. [171] ראה להלן הע' 175 ואילך. [172] ראה להלן בחלק 3, בפירוט אמצעי המניעה. [173] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קעט. [174] ראה בשו"ת אגרות משה באבהע"ז ח"ג סי' כד, ושם ח"ד סי' עב, שהתיר מעיקר הדין גלולה, גם כשיש לאשה חולשה בעלמא כשהוא יותר מסתם נשים, ואף אם עדיין לא קיים מצות פריה ורביה, ואפילו אם המניעה מתוכננת לשלוש שנים עד שתתחזק, ואם קיים כבר מצות פריה ורביה יכולה להתבטל לגמרי על ידי גלולות מלהתעבר, כי בשביל חיוב לשבת לא חייבת

שלבי ההריון המתקדם והלידה הבאה¹⁷⁷. יש מי שכתב, שכאשר האשה סובלת מעצבנות יתר עד כדי הכאת הילדים, הרי זה מצב של חשש סכנה לאם ולילדים, ומותרת להשתמש באמצעי מניעה זמניים¹⁸². ויש מי שהגדיר חולשה רבה ועצבות יתר של האשה כעניין של סכנה¹⁸³.

כאשר יש חשש לפקקת וורידים ברגלים, עם סיכון לתסחיפים ריאתיים, הרי זה מצב של סכנה, ומותר להשתמש בכל אמצעי מניעה יעיל¹⁸⁴.

כאשר האשה סובלת מבקע מפשעתי, יש שהתירו שהבעל ישמש שלא כדרכה כדי שהאשה לא תתעבר¹⁸⁵.

יש מי שהתירו שימוש במוך כאשר יש חשש שההריון יגרום לאשה עיוורון¹⁸⁶; ויש מי שאסר¹⁸⁷. ומכל מקום משמע,

כשיש סכנה שתיטרף דעתה של האשה לאחר הלידה¹⁷⁹, וכגון שהדבר קרה פעם אחת, והרופאים אמרו שיש חשש שתופעה זו תחזור שוב, או שכבר קרה פעמיים, שאז יש חזקה שהמצב עלול לחזור, ומותרת להשתמש באמצעי מניעה לתקופה מוגבלת, עד שתחלים מפחדה¹⁸⁰. ואף אם אומרים הרופאים, שאפשר כיום לרפא מצב כזה, ואין הוא נחשב עוד לסכנה, אבל האשה בכל זאת מפחדת, מותר לה להשתמש באמצעי זמני למניעת הריון, ואין הבעל יכול לכופה שתתעבר¹⁸¹.

טו. [181] הגרש"ז אויערבאך והגרי"י נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם חאבהע"ז סי' ה סקי"ג4. אך ראה בס' תורת היולדת פ"ס סק"ד, שהתיר לאשה להכניס עצמה לסכנה כזו, ואפילו בחשש התאבדות, עיי"ש. [182] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' סח. [183] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' סט. וראה שם בס' עד, שאסר להשתמש בכיפה בתנאים כאלו, אבל התיר להשתמש בגלולה. [184] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' בא. [185] שו"ת יהודה יעלה (מהר"י אסאד) ח"א חיו"ד סי' רכב. המדובר ב- *inguinal hernia*, שלדעת הרופאים שיעצו למהר"י אסאד יש סכנה אם האשה תהיה בהריון. כיום ניתן לתקן בקע מפשעתי באופן ניתוחי. [186] שו"ת צור יעקב סי' קמא; שו"ת עצי חיים סי' ל. וראה הערה באוצה"פ סי' כג סקי"ז אות כט. [187] שו"ת אמרי דוד (ד. הורו"ץ) סי' סב.

אברהם חאבהע"ז עמ' סו. [177] ראה א. בראון, ח. קטן וי. קטן, אסיא, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 107 ואילך. וראה להלן הע' 194 ואילך, בעניין מירווחים בין לידות. [178] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' לג. אך ראה בס' תורת היולדת פ"ס ס"ג, שהתיר לאשה להסתכן במצב כזה כדי ללדת ילד נוסף, אם הסכנה איננה גדולה. [179] היינו *post-partum depression*. [180] שו"ת פרי הארץ ח"ג חיו"ד סי' ב; שו"ת בנין דוד סי' סח; שו"ת לבושי מרדכי חחו"מ סי' לט; שם ח"ד סי' סח; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קטו; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה; שם ח"ד סי' סט, וסי' עד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ב. אך ראה בשד"ח מע' אישות כלל לב, ובשו"ת ראש משביר (יוסף שמואל מודינה, נד' 1821) ח"א סוסי' סט, שסוברים שמצב כזה איננו מצדיק שימוש במוך. וראה עוד בשו"ת ישכיל עבדי ח"ה חאבהע"ז סי'

בגלולות, אלא שעדיף שתעשה את החיסון סמוך לאחר לידה, שאז ממילא לא יכולה ליהרות בתקופה הקרובה¹⁹².

אמנם יש מי שכתב, שאם אין לאשה ילדים כלל, והרופאים אומרים שיש חשש סכנה בהריון או בלידה, והיא רוצה להסתכן כדי שיהיה לה שם ושארית בארץ, מותר לה להסתכן, ובלבד שלא מדובר בסכנה וודאית לחייה¹⁹³.

לידות תכופות, חולשה זמנית, ועייפות חריגה – יש מי שדחה כדבר שקר את השמועה, שבלוטא היו מתירים לכל הנשים להימנע מהריון שנתיים לאחר הלידה, ולא התירו בסתם אלא במקום סכנה¹⁹⁴; יש מי שכתב, שאם כבר קיים הבעל מצות פריה ורביה, מותר להרחיק הלידות אם האשה מרגישה חולשה או עייפות, ודווקא בגלולות, ודווקא לפרק זמן מוגבל, ואין כל איסור בהשתיית מצות 'לערב אל תנח ירך', אבל אם עדיין לא קיים מצות פריה ורביה, אסור להשתמש באמצעי מניעה אפילו להרחקת לידות, אלא אם כן יש חשש סכנה¹⁹⁵; יש מי

שכוס של עקרין מותר לכל הדעות כשיש חשש לעיוורון¹⁸⁸.

יש מי שהתירו שימוש במוך במניקה שרגילה להתעבר ונחלשת היא והוולד, שדינה כמסתכנת בלידה¹⁸⁹.

הגבלות והרחבות בהגדרת סכנה –
לכל הדעות ברור, שעצם החשש הטבעי של סכנה בלידה, ועצם הפחד של אשה מפני הריון ולידה, אינם מהווים נימוק מספיק להימנע מילודה, ואינם מצדיקים שימוש באמצעי מניעה כל שהם, אף כאלו שאין במהותם איסור, ואין לדון על חשש סכנה אלא אם היא מוחשית ומיוחדת לאותה אשה ולאחר מצב¹⁹⁰.

יש מי שכתבו, שההיתר להימנע מהריון בחשש סכנה הוא גם כאשר כרגע אין סכנה, אבל יכולה לצמוח סכנה או ספק סכנה, ובפרט אם מדובר באמצעי מניעה שאין בהם כשלעצמם איסור¹⁹¹. וכן יש מי שכתב, שאם האשה קיבלה חיסון נגד אדמת, וצריכה להימנע מהריון באופן זמני למשך כמה חודשים, מותר לה להשתמש

מתמעטים והולכים מכוח גבורתם, ויש לחוש אם תמנהר ללכת לבית הטבילה אחר לידתן אולי תחזור ותתעבר, וכוח אין ללידה עוד ותתעבר ותמות ח"ו, ע"כ נוהרין בזה. ומשמע שעל כל פנים מותר לרווח בין הלידות בדרכים ובאמצעים שאין בהם כשלעצמם איסור. ועוד קשה משיטתו-הוא בשו"ת אגרות משה ח"ג סי' כד, שהתיר גלולה לזמן קצר גם כשהאשה חלשה יותר מסתם נשים, ואפילו לא קיים הבעל עדיין מצות פריה ורביה, ואם כבר קיים מותר להרחיק אפילו עד שלוש שנים, וי"ל שהדבר תלוי בסוג אמצעי המניעה. [195] שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג; שם ח"ו סי' קמד. וראה עוד מאמרו

[188] ראה שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבהע"ז סי' ד, ושם ח"ו חאבהע"ז סי' פה אות ג. [189] שו"ת משיב דבר סי' פח; בכורי יהודה ח"ב דקכ"א. [190] שבט מיהודה ח"א שער א פי"ט; שו"ת יד הלוי חאבהע"ז סי' לב. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ג. [191] שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב; הגרי"א הענקין, הובאו דבריו בשו"ת בני בנים ח"ב עמ' רלד. [192] שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתפט. [193] שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתפה. [194] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סד. ולכאורה קשה לשיטתו ממה שכתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' עז, שלפי שראו שהדורות

שכתב, שגם אם הבעל לא קיים עדיין מצות פריה ורביה, אך היו לידות תכופות של בנים או בנות בלבד, גם אז יש מקום להתיר הרחקת תשמיש, או איחור הטבילה, ואם אין זה מספיק, מותר גם שימוש באמצעי מניעה כגון גלולות או התקן תוך-רחמי, אך רק לזמן מוגבל, וכפי ראות עיני הדיין¹⁹⁶; ועוד יש מי שכתב, שאם האשה ילדה בתכיפות מספר בנים או בנות, וכעת היא מניקה, מותר לה להשתמש באמצעים למניעת הריון בתקופת ההנקה, אף שהבעל טרם קיים מצות פריה ורביה¹⁹⁷; יש הסבורים, שאמצעים המותרים כשלעצמם מותר להשתמש בהם בכל מקרה למשך שנתיים ויותר אחרי לידת וולד חי, כדי לרווח בין הלידות¹⁹⁸, ובתוך שנתיים ללידה יש סמך הגון מאד לנטות להקל, ועל כל פנים כשהאשה סובלת ממתח רב¹⁹⁹, או שנולדו לזוג ילדים חולים, ורוצים מנוחה לזמן מה, שאז האשה מותרת להשתמש באמצעי מניעה כמו גלולה והתקן תוך רחמי, אבל לא במוך, ודבר זה מותר בכל מקרה של צער נפשי²⁰⁰; ויש מי שכתב, שאחרי לידה מותר להרחיק את ההריון

הבא עד שנה בכל האמצעים המקובלים למניעת הריון, כולל כיפה, אפילו אם אין לאשה סכנות מיוחדות, כי תכיפות לידות נחשבת כסכנה²⁰¹. ואמנם מלבד הבעיות הקשורות לאם במרווח קצר מידי בין הריונות יש גם נתונים מחקריים על סכנת-יתר לילודים אחרי לידות תכופות. במקרים כאלו יש סיכון יתר לילודים להיות קטנים לגילם, או להיוולד טרם המועד. סיכונים אלו דומים גם ללידות במרווחים גדולים מאד. על פי מחקרים הרווח הטוב ביותר בין ההריונות הוא בין 18 ל-23 חודשים²⁰².

מבחינה רפואית מקובלת ההמלצה לנשים שעברו הפלה לדחות הריון נוסף למשך שלושה חודשים, על מנת לאפשר לרירית הרחם לחזור לתיקנה. ואם מדובר בהפלות חוזרות, יש צורך לעתים לפסק זמן ארוך יותר כדי לברר את סיבת ההפלות החוזרות²⁰³.

צורך רפואי, או צער גדול – יש שהתירו אמצעי מניעה מסויימים גם במצבים שאינם סכנה, אלא שיש צורך

אבינר, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 167 ואילך. [199] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קעו. ואמנם במחקרים חדישים נמצא כי מצב רוח ירוד של יולדות שכיח במידה ניכרת יותר כאשר המירווח בין הלידות הוא פחות משנתיים – ראה *Eur J Obstet Gynecol Reprod* 91:21, 2000. [200] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט שער ב פ"ד; שם ח"י סי' כה פ"י; שם חט"ו סי' מג. [201] הרב א.ד. אויערבאך, בשם החזו"א – הובאו דבריו במאמרו של הרב אבינר, שם. [202] Zhu B-P, *N Engl J Med* 340:589, 1999. [203] ראה מאמרם של י. קטן, ח. קטן, וא. בראון, אסיא, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 114 ואילך.

של הרב ש. אבינר, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 167 ואילך, בשם הגרא"ד אויערבאך. [196] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאבה"ע"ו סי' ה סקי"ג; הרב א.ד. אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו של הרב אבינר, שם; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קעד (עיי"ש שלא הגביל את ההיתר אם קיים מצות פ"ו, והעדיף גלולות במקום ראשון, ורק כשאי אפשר התיר גם התקן תוך רחמי); שו"ת באהלה של תורה ח"א סי' סו. [197] שו"ת באהלה של תורה ח"א סי' סח. [198] הגרי"א הענקין, הובא בשו"ת בני בנים ח"א סי' ל-לא; הגרי"י רודרמן, מצוטט בשו"ת בני בנים ח"ב סי' לח. וראה מאמרו של הרב ש.ח.

רפואי בכך, או שיש צער גדול, או שיש עוזרת²⁰⁸.
צורך קצת אחר²⁰⁴.

חשש למחלה תורשתית – יש שאסרו כל שימוש באמצעים למניעת הריון כשיש חשש להולדת ילדים בעלי מום²⁰⁹, ואם אין הבעל רוצה להיכנס לסיכון זה, והדבר נובע ממחלת האשה, אין פתרון אלא גירושין²¹⁰; יש שהתירו בתנאים מסויימים, כגון אם הפחד מפני הולדת ילדים נכים בגוף ובנפש, וכן הצער מפני גירושין הוא גדול מאד לשני בני הזוג, באופן שמוכנים לבזבוז הרבה ממון להינצל מזה, שאז מותרים להשתמש בכיפה²¹¹; יש שהתירו דווקא אמצעי מניעה קלים מבחינת ההלכה, כגון שימוש בכוס של עקריין²¹², או שימוש בקוטלי זרע²¹³; יש שהתירו דווקא אם קיים הבעל כבר מצות פריה ורביה בכך ובת, אבל אם עדיין לא קיים המצווה, הרי הוא חייב ללדת בן ובת, כי אין לו להתעסק בסודות הבריאה, ומה

בעיות חינוכיות משמעותיות בילדים קודמים – יש מי שכתב, שאם אין בניה הולכים בדרך ישרה, הרי היא מותרת לשותת כוס של עקריין²⁰⁵; יש מי שאסר שימוש במוך בגלל צער גידול בנים, בעיות חינוכיות ובעיות פרנסה, ולא התיר אלא במקום סכנה²⁰⁶; יש מי שאסר כל אמצעי מניעה לאשה שיש לה בת מאושפזת בגלל מחלה ממאירה קשה וממושכת, אף על פי שתצטרך להיות עם בתה בבית החולים, וההריון ולידת ילד נוסף בשלב זה יקשה עליה, כי יכולה לדאוג לבתה החולה על ידי אנשים אחרים²⁰⁷. וכן יש מי שאסר שימוש באמצעי מניעת הריון באשה שצריכה לטפל בילד חולה, אף שהבעל כבר קיים מצות פריה ורביה, וגם קשה להם להשיג

ממחלה תורשתית, שאין כופים זה לזו להתגרש, וגם אינם מחוייבים לפרוש, ומן השמים ירחמו, אך לא הן כלל אם מותרים לשמש באמצעי מניעה ואיזה. [211] שו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' קג אות א. [212] שו"ת אבני נזר חח"מ סי' קכו; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קמד. [213] שו"ת אגרות משה חאבה"ע ח"א סי' סב; שם ח"ג סי' יב. וראה שם, שהתיר השימוש רק למשך כמה שנים, ולכאורה צ"ע מה מועיל כמה שנים, הרי במחלה תורשתית הסיכון זהה בתקופה הקרובה כמו בתקופה רחוקה, ואולי כוונתו שינחו לזמן מה מהצער של ילדים חולים, ומה שכתב בנידון בח"א איננו מובן, וצ"ע. וביחס לשימוש בכיפה, משמע מתשובתו בח"א שאסור בכל מקרה, אבל בתשובתו בח"ג התיר, אם האשה מאד חוששת ללידת ילדים בעלי מום, משום הצער הרב לגדל ילדים מאד חולים לשנים רבות, שבמצב כזה אין היא משועבדת לבעלה להתעבר, אבל עדיין יש חיוב עונה, והוא לכאורה

[204] שו"ת חדות יעקב מהדר"ת סי' לח; שו"ת תורת חסד חאבה"ע סי' מג; שו"ת אגרות משה חאבה"ע ח"ד סי' עא. [205] יש"ש יבמות פ"א סי' ח. הובאו דבריו בשו"ת פרי השדה ח"א סי' פח; ברכ"י אבה"ע סי' ה סקי"ד. והקשו על שיטתו מגמ' ברכות י א, ותירצו באופנים שונים. [206] שו"ת דבר אליהו (א. קלצקין) סי' סה. [207] שו"ת אגרות משה חאבה"ע ח"ד סי' עג אות א. ולכאורה תמוהה שיטתו, שכן יש פה בוודאי צער גדול, ולמה לא התיר לפחות קוטלי זרע או גלולה, כמו שהתיר בצער גדול בחאבה"ע ח"ג סי' כד, ובחאבה"ע ח"ד סי' עא, וצ"ע. [208] שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' כו אות ג. [209] שו"ת לבושי מרדכי מהדר"ת סי' סח; שו"ת אפרקסתא דעניא סי' קסט; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' כו אות א. [210] שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' מג; הרב י. זילברשטיין, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קיא. וראה בשו"ת דבר יהושע ח"ג חאבה"ע סי' א, בעניין זוג שאובחן כסובל

סיבות כלכליות ובעיות פרנסה – אלו בדרך כלל אינן מהוות עילה מצדקת לשימוש באמצעי מניעה²²⁰. ואפילו אם האיש חולה, וקשה לו לגדל ילדים – יש מי שכתב, שאין זה סיבה להיתר שאשתו תשתמש באמצעים למניעת הריון²²¹. ויש מי שהתיר אמצעי מניעה למי שיש לו כבר משפחה גדולה וקשיים כלכליים גדולים, וכל שכן אם יש חשש שריבוי גדול של ילודה יביא לקטטות בין בני הזוג²²².

סיבות נוספות להיתר שימוש באמצעים למניעת הריון:

מותר להשתמש באמצעי מניעה כאשר האשה מרבה להפיל, וממילא אין סיכוי שייוולד אי פעם ילד חי²²³.

מותר להשתמש באמצעי מניעה כאשר יש גזירה שכל אשה הרה תמות, כמו שגזרו הנאצים י"ש, וממילא לא ייוולד ילד חי²²⁴, וכאן ההיתר פשוט משום

שמצווה עליו לעשות – יעשה²¹⁴, אבל אם כבר קיים מצות פריה ורבייה בכן ובת, אינו חייב להמשיך וללדת ילדים מדין 'לשבת יצרה' ומדין 'לערב אל תנח ידך', כשיש חשש למחלה תורשתית²¹⁵; ויש מי שהסתפק בכך, ונוטה להתיר לו לישא אשה שאינה בת בנים, כי אין חיוב לבזבז יותר משליש או חומש מנכסיו אפילו על מצווה עוברת²¹⁶.

זוג מפגרים²¹⁷ – יש מי שכתב, שאם בני הזוג הם מפגרים ברמה שפוטרת אותם ממצוות, בוודאי מותר להם להשתמש באמצעים למניעת הריון שכשלעצמם אין בהם איסור. אכן אף אם הם ברמה שכלית המחייבת אותם במצוות, אך יש חשש שלא יוכלו לטפל כראוי בילדים ולא יוכלו לספק את צורכיהם של ילדיהם העתידיים במידה סבירה, יש לשקול להתיר להם אמצעים למניעת הריון²¹⁸. ומכל מקום בוודאי שאין לסייע להם בדרך לא טבעית, כגון על ידי הזרעה מלאכותית²¹⁹.

14-16. וכן משמע משורת מנחת שלמה ח"ג סי' קג אות ב. [219] שורת מנחת שלמה שם אות ג. [220] ס' חסידים סי' תקב; שורת לבושי מרדכי ח"א חאבהע"ז סי' כח; שורת ישכיל עבדי ח"ב סי' ו; שורת מנחת יצחק ח"ג סי' כו אות ג; שורת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' עא. אמנם ראה שם ח"ד סי' עד אות ב, שהתיר גלולה גם בגלל סיבות כלכליות, וי"ל. [221] שורת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' עא. [222] שורת בני בנים ח"ב סי' לח. ויש להעיר על פי המבואר בטושו"ע אבהע"ז א ח, שאם קיים פריה ורבייה, ואין בידו לספק פרנסה, יכול לשאת אשה שאינה בת בנים, ולפי זה יתכן שיהא מותר בתנאים כאלו להשתמש באמצעי מניעה שאין במהותם איסור, כגון גלולה, וי"ל. [223] שורת אהל אברהם סי' צ; שורת זקן אהרן ח"א סי' פג. [224] שורת ממעמקים ח"א סי' יח.

סתירה. וממה שנימק ההיתר לקוטלי זרע בח"א שם, משמע שהיה מתיר גם גלולה. [214] שורת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סב; שם ח"ד סי' עא; הרב י. זילברשטיין, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קו ואילך. [215] הרב זילברשטיין, שם. וראה שורת תשובות והנהגות ח"א סי' תנצ. [216] שורת מנחת שלמה ח"ג סי' קג אות א. [217] שיעור הזוגות הנשואים הסובלים מפיגור שכלי משמעותי איננו ידוע; קיימת הנחה מדעית שמוגבלות שכלית של הורים מהווה גורם סיכון לילדיהם, הן בגלל תורשתיות לפיגור שכלי, והן בגלל התנהגותית שלילית כלפי ילדיהם – ראה Whitman BY and Accardo PJ (eds), *When a Parent Is Mentally Retarded*, Paul Brookes Pub, Baltimore, 1989; Accardo PJ and Whitman BY, *Am J Dis Child* 144:69, 1990. [218] הרב ש. אבינר, אסיא, נו-נח, תשנ"ז, עמ'

פיקוח נפש של האם.

2. מקורות ראשוניים

א2. המוך

עניין שלוש הנשים שמשמשות במוך²²⁵.
היא הסוגיא המרכזית בנושא מניעת הריון.

מצינו בראשונים כמה מישורי מחלוקת בהבנת ברייתא זו, ובעיקר נחלקו הראשונים האם מחלוקת רבי מאיר וחכמים היא במותרות ואסורות, או בחייבות ולא חייבות; והאם המחלוקת היא במוך קודם תשמיש, ואז הוא מחסום מכני לחדירת הזרע, או במוך לאחר תשמיש, ואז הוא סופג ומציא את הזרע:

שלוש הנשים המשמשות במוך הן: קטנה, שמא תתעבר ותמות; מעוברת, שמא תעשה עוברה סנדל, היינו וולד שאין לו צורת פנים, והכוונה למעיכת פניו ולא לסיכון חייו²²⁶; מניקה, שמא תגמול בנה וימות²²⁷. זו שיטת רבי מאיר, אבל חכמים חולקים ואומרים שנשים אלו משמשות כדרכן, ומן השמים ירחמו, שנאמר 'שמר פתאים ה'²²⁸. הלכה כחכמים²²⁹. ונחלקו הפוסקים אם שימוש במוך הוא איסור מן התורה, או רק איסור דרבנן²³⁰.

יש אומרים, שמחלוקת רבי מאיר וחכמים היא במוך בשעת תשמיש, ושהכל מודים שיש בתשמיש במוך משום השחתת זרע, כי אין דרך תשמיש בכך, והרי זה כמטיל זרעו על עצים ואבנים, ונחשב כעושה מעשה בידיים להשחית הזרע. לפיכך, שאר כל הנשים אסורות לשמש במוך, אלא שלוש הנשים המנויות בברייתא מותרות לשמש במוך לשיטת רבי מאיר משום סכנה, ולפי חכמים אף הן אסורות בכך²³¹.

[225] יבמות יב ב; שם ק ב; כתובות לט א; נידה מה א; נדרים לה ב; תוספתא נידה פ"ב, ובהג' הגרי"א שם. [226] ראה שו"ת בנימין זאב סי' קכח. [227] על המיוחד בקטנה, מעוברת ומניקה – ראה באריכות בספר, Feldman D. *Marital Relations, Birth Control, and Abortion in Jewish Law*, 1974:176ff [228] תהלים קטו ו. בגדרי 'שומר פתאים ה' – ראה בנספח לע' סכונ עצמי. [229] מאירי יבמות שם; תוס' רי"ד יבמות שם; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' אלף כב (תקצו); בית מאיר אבהע"ז סוסי' כג. אמנם הרי"ף והרא"ש הביאו הברייתא כלשונה ללא הכרעה. והרמב"ם, סמ"ג, וטושו"ע כלל לא הביאו את הברייתא ואת ההלכות הנובעות ממנה, וכבר תמזהו על כך רבים מהאחרונים. לפיכך, נחלקו הפוסקים מה עמדתו של הרמב"ם בנידון – ראה בית מאיר אבהע"ז סוסי' כג; שו"ת ראש משביר ח"א סי' סט; שו"ת אהל אברהם (אהרן כהן נד' 1841?) סי' צ; שו"ת

מטה לוי ח"ב סי' לא; שו"ת דברי יששכר סי' קלח; שו"ת ימי יוסף ח"א אבהע"ז סי' ו; מרחשת ח"ב סי' ט סק"ג; שו"ת חרות יעקב ח"ב סי' לו; שו"ת דמשק אליעזר סי' צב; שו"ת דברי מלכיאל ח"א אבהע"ז סי' ע; שו"ת מהר"ם שיק חח"מ סי' נד; שו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' ג. וראה באריכות בספרו של פלדמן, עמ' 204 ואילך. [230] ראה אוצה"פ סי' כג סק"ז אות טו; שו"ת היכל יצחק אבהע"ז ח"ב סי' טז; הרב מ. שטינברג, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 161 ואילך. ואף בעצם איסור השחתת זרע נחלקו הפוסקים אם הוא מדאורייתא או מדרבנן – ראה ע' זרע הע' 136 ואילך. [231] שיטת רש"י ביבמות – הר"י בתוס' כתובות שם; הריטב"א ביבמות ובכתובות שם (וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"א, מה שכתב בשיטת הריטב"א); הרשב"א ביבמות שם; תוס' הרא"ש בכתובות שם. וראה עוד בביאור שיטת רש"י – פנ"י

בשיטה זו – יש אומרים, שהאיסור הוא דווקא קודם תשמיש ובשעת תשמיש, שאז יש כאן גדר של השחתת זרע, אבל אם נתנה האשה את המוך לאחר תשמיש כדי לספוג את הזרע, אין כל איסור של השחתת זרע, כי לאחר שנעקר הזרע מהגוף אין בו עוד דין השחתה, ולכן גם שאר נשים מותרות²³²; ויש אומרים, שאף לאחר תשמיש יש איסור במוך, אלא שקודם תשמיש יש איסור גם על האיש, שהוא משחית הזרע, ולאחר תשמיש יש איסור רק על האשה, שהיא משחיתה הזרע²³³.

יש אומרים, שהמחלוקת היא אכן בשעת תשמיש, אלא שלרבי מאיר שלוש הנשים חייבות לשמש במוך, כדי שלא יסכנו עצמן ו/או וולדן, וחכמים אומרים

שאינן חייבות לשמש במוך, כי מן השמים ירחמו, אבל לדברי הכל אין כלל איסור בנשים אלו שישמשו במוך, כי אין זה השחתת זרע, ועוד שמקיימים מצות עונה²³⁴.

בשיטה זו – יש אומרים, שגם בשאר כל הנשים אין איסור לשמש במוך בשעת תשמיש, כי זה נחשב כדרך תשמיש, והגוף נהנה מהגוף²³⁵; ויש אומרים, שמה שגם חכמים מתירים בשלוש נשים הוא דווקא מפני שיש קצת סכנה, אבל בסתם נשים שאין להן כל סכנה, אסורות לשמש במוך קודם תשמיש²³⁶, ומכל מקום גם בשאר נשים שיש להן סכנה, מותרות לשמש במוך קודם תשמיש²³⁷.

יש אומרים, שמחלוקת רבי מאיר

כתובות לט א; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קעב; שו"ת משיבת נפש סי' יח; שו"ת משיב דבר חיו"ד סי' פה; שו"ת היכל יצחק ח"ב סי' טו. וראה להלן הע' 234, בסתירת רש"י מנידה מה א, ובסתירת רש"י מכתובות לו א. [232] תוס' הרא"ש כתובות שם; תוס' כתובות שם ד"ה שלוש, בתירוץ א; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קעב; אחיעזר ח"א סי' כג. [233] ריטב"א יבמות שם; תוס' כתובות שם, בתירוץ ב; שו"ת רעק"א סי' עא; שו"ת בנין ציון סי' קלו; שו"ת מחנה חיים ח"א סי' נג. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' השחתת זרע, עמ' קלח, הע' 157. [234] רשב"א יבמות שם; ר"ן נדרים לה ב; שטמ"ק כתובות שם, בשם הרמב"ן, הרא"ה והריטב"א; יש"ש יבמות פ"א סי' ח; שו"ת צמח צדק החדש ח"ב סי' פט; שו"ת דברי מלכיאל ח"א ח"ב סי' ע; שו"ת תורת חסד ח"א ח"ב סי' מד. וכן משמע מרש"י נידה מה א ד"ה משמשות (והוא בניגוד לשיטתו ביבמות ובכתובות – ראה לעיל הע' 231. וראה באנציקלופדיה תלמודית שם, עמ' קלט הע' 159,

שכן משמע תשובת רב האי גאון בתשובות הגאונים, הרכבי, סי' שלח). [235] הרא"ש נדרים לה ב, תוס' הרא"ש יבמות יב ב, ושו"ת הרא"ש כלל לג סי' ג (אמנם בפ"י הרא"ש נידה ג ב משמע להיפך, וראה באריכות בשיטת הרא"ש בשו"ת אגרות משה ח"ב סי' סד); המרדכי ביבמות שם, בשם ריב"ן; שו"ת דברי יששכר סי' קלח, בשיטת הרא"ש והמרדכי; הרשב"א והרמב"ן, נידה ג א; יש"ש יבמות פ"א סי' ח (ראה בשיטת הרש"ל בשו"ת אבני נזר ח"א ח"ב סי' פא; שו"ת דמשק אליעזר ח"ב סי' צב; אחיעזר ח"א ח"ב סי' כג; חו"א אבהע"ז סי' לו סק"ב); שו"ת מחנה חיים שם; שו"ת תורת חסד שם; חו"א אבהע"ז סי' לו. [236] שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תרצו (אלף כב); שו"ת רעק"א סי' עא; שו"ת דברי מלכיאל שם. וראה עוד מה שכתבו בשו"ת מהר"ם שיק חו"מ סי' נד; שו"ת בנין ציון סי' קלו; ח"א ח"ב סי' א; שו"ת דובב מישרים ח"א סי' כ; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"א. [237] תוס' רי"ד יבמות שם.

וחכמים היא במוך לאחר תשמיש, שלרבי מאיר חייבות שלוש נשים אלו לשים מוך לאחר תשמיש משום סכנה, ולחכמים מותרות לשמש בלא מוך, אבל לדברי הכל אין איסור נתינת מוך לאחר תשמיש, ואפילו בסתם נשים, לפי שאין בדרך זו איסור השחתת זרע לאחר שכבר נעקר מהגוף.²³⁸

לשיטה זו – יש אומרים, שמוך קודם תשמיש אסור לדברי הכל, ואפילו בשלוש הנשים, משום שאין דרך תשמיש בכך, והרי זה השחתת זרע²³⁹; ויש אומרים, ששלוש הנשים מותרות לשמש במוך גם קודם תשמיש²⁴⁰.

נשים שאין להן ווסת קבועה – מקור תלמודי נוסף המתייחס למוך כאמצעי מניעה הוא בנוגע לטומאת נידה של נשים שאין להן ווסת קבועה. הגמרא קובעת,

אסתר המלכה – מקור נוסף הוא המדרש, שאסתר שימשה במוך עם מרדכי ועם אחשורוש²⁴⁶. יש שלמדו מכאן, שכל אשה מותרת במוך בשעת תשמיש, אפילו שלא במקום סכנה²⁴⁷; יש שהתירו מכאן רק לאחר תשמיש²⁴⁸; ויש שדחו מקור זה לנידון שימוש באמצעי מניעה²⁴⁹.

[238] שיטת ר"ת בתוס' יבמות שם, ובתוס' כתובות שם, וכן בס' הישר (הוצאת ירושלים) סי' קסו; תוס' הרא"ש יבמות שם. וראה עוד בביאור שיטת ר"ת – ר"י כתובות ל"ט א ד"ה שלוש; מרדכי יבמות פ"א; רמב"ן בחידושי הר"ן נידה יג, ובחידושי הרשב"א כתובות ל"ט; שו"ת תורת חסד ח"ב ע"ז סי' טו, יח, כ; שו"ת דברי יששכר סי' קלח; שו"ת בית אב ח"ז סי' יב; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' יד; שו"ת סתרי ומגיני סי' מד; שו"ת היכל יצחק ח"ב סי' טו. וראה רש"י כתובות ל"ז א ד"ה משמשת, שמשמע כשיטה זו, ודלא כשיטתו המתוארת לעיל הע' 231. וראה עוד בשיטות הראשונים בדעת ר"ת בספרו של פלדמן, עמ' 199 ואילך. [239] תוס' יבמות שם; תוס' הרא"ש יבמות שם; שו"ת רעק"א סי' עא; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קעב; שו"ת חמדת שלמה סי' מו. [240] שו"ת תורת חסד שם; שו"ת דברי יששכר שם. [241] נידה ג א.

[242] רש"י שם. וראה רש"ש שם. [243] שו"ת דברי מלכאל ח"ב ע"ז סי' ע; שו"ת דמשק אליעזר ח"ב ע"ז סי' צב; ערוה"ש אבה"ע כג ו. [244] שו"ת זכרון יהונתן ח"ב ע"ז סי' ב. וראה בשו"ת רעק"א סי' עא, שמדובר באיילונית. [245] רמב"ן ור"ן נידה שם; יש"ש יבמות פ"ו סי' ד; חזו"א אבה"ע סי' לו סק"ב. [246] אסתר רבה ח ג; תוס' מגילה יג ב ד"ה וטובלת. [247] שו"ת תורת חסד ח"ב סי' סד; שו"ת היכל יצחק ח"ב ע"ז סי' טו; שו"ת מנחת הקומץ סי' צד; שו"ת אגרות משה ח"ב ע"ז סי' סג. וראה טורי אבן, מגילה שם. [248] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קעב. וראה עוד בשו"ת חת"ס ח"ב ע"ז סי' כו; שו"ת יד אליהו סי' ע; שו"ת חדות יעקב ח"ב סי' לו; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; שו"ת דמשק אליעזר ח"ב ע"ז סי' צב. [249] שו"ת בנין ציון סי' קלו. וביערות דבש ח"ב דנ"ח ע"א כתב, שח"ו לא עשתה אסתר כן.

שיטות הלכתיות – להלכה נחלקו הפוסקים בעניין שימוש במוך:

שהנזק שכיח ומצוי, לא סומכים על שומר מצווה²⁵¹. ולשיטה זו יש מי שכתבו, שגם אם מותר במקום סכנה לאשה לשמש במוך, היינו דווקא אחרי שכבר קיים הבעל מצות פריה ורבייה, או לפחות אם יש לו כבר בן אחד או בת אחת, אף שעדיין לא קיים המצווה בשלימותה, אבל אם עדיין לא קיים המצווה כלל, חייב להוציא אשתו זאת²⁵²; יש האוסרים מוך לפני תשמיש ובשעת תשמיש אפילו במקום סכנה, אבל התירו לאחר תשמיש²⁵³; ויש האוסרים מוך אפילו

יש המתירים שימוש במוך בשעת סכנה גם לפני תשמיש ובשעת תשמיש, וכל שכן לאחר תשמיש²⁵⁰, ולדעתם לא אמרו שמן השמים ירחמו אלא בדברים מצויים ושכיחים, שעל פי רוב לא מביאים לסכנה, אבל לא כשהסכנה מצויה; וגם שומר מצווה לא ידע דבר רע אומרים רק בסכנה שהיא מחוץ לטבע, או בסכנה טבעית כשלא שכיח הנזק, אבל בסכנה טבעית

סו; טהרת ישראל סי' רמ סק"מ; שו"ת אור גדול ח"א סי' לא; שו"ת אחיעזר חאבה"עו סי' כג; שם ח"ג סי' כד אות ה; שו"ת מחזה אברהם ח"ב חאבה"עו סי' מד; יד אליהו (א. רגולר), פסקים, סי' ע; שו"ת אמרי שפר סי' כט; שו"ת דבר אליהו סי' סה, אות' א-ב; ערוה"ש אבה"עו כג ו; הגרי"א מקובנה, הובאו דבריו בשו"ת שמעתתא דרבא, ח"ב סוסי' א; הגרי"ש סלנט, הובאו דבריו בשו"ת הר צבי חיו"ד סי' קסד; שו"ת משפטי עוזיאל ח"ב חאבה"עו סי' מג; שו"ת היכל יצחק חאבה"עו סי' טז; שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבה"עו סי' ה; שו"ת אגרות משה חאבה"עו ח"א סי' סג; האדמו"ר רמ"מ מלובביטש, ליקוטי שיחות ח"ב עמ' 179; שו"ת חדות יעקב (מייזליש) ח"ב סי' לו; שו"ת מנחת יחיאל ח"ד סי' ו; שו"ת מערכי לב סי' פו. וראה עוד באוצה"פ סי' כג סק"ז אות יג. [251] וראה שד"ח מע' שי"ן כלל נח; שם ח"א דברי חכמים סי' פב; שו"ת מהרי"א אסאד סי' רכב; שו"ת באר משה (מ. דנשבסקי) סי' יב. [252] שו"ת היכל יצחק חאבה"עו ח"ב סי' טז; שו"ת משפטי עוזיאל ח"ב חאבה"עו סי' מג; שם ח"ג חחו"מ סי' נא. וכן משמע משו"ת דברי יואל חאבה"עו סי' קכ וסי' קכד, וראה בביאור דבריו בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' קלו. [253] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קעב, ובח"ו סוסי' מ; שו"ת משיב דבר ח"ב חיו"ד סי' פח; חינוך וחסדא ח"ב דקצ"ט; בינת אדם שער בית הנשים סי' לו; שו"ת אמרי אש חיו"ד סי' סח; שו"ת נהרי אפרסמון ח"ב סי' מז; שו"ת מהרי"א אסאד סי' רכב; שו"ת בית

[250] שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקצו (אלף כב. וראה בשיטתו באוצה"פ סי' כג סק"ז אות יא); יש"ש יבמות פ"א סי' ח; שו"ת זכרון יהונתן (י. אבעלמאן) סי' ג; מרחשת ח"ב סי' ט; חמדת שלמה (שלמה זלמן מפוזן) חאבה"עו סי' מו; שו"ת צמח צדק החדש (לובביץ) חאבה"עו סי' פט; בכורי יהודה ח"ב דקכ"א; שו"ת פני יהושע ח"ב סי' מד; שו"ת אבני נזר חאבה"עו סי' א, וסי' פא-פג; שו"ת כת"ס חאבה"עו סי' כו (וראה מה שכתב בשו"ת אהל אברהם להר"א קרפלוס סי' קב); שו"ת שבט סופר חאבה"עו סי' ב; שו"ת מטה לוי ח"ב סי' לא; שו"ת דברי מלביאל ח"א סי' ע; שו"ת שו"ת מנחת יחיאל ח"ב סי' כב; זקן אהרן ח"א סי' פג; שו"ת דברי יששכר סי' קלח; שו"ת מנחה חיים ח"א סי' נג; שו"ת אהל אברהם (קרפלוס) סי' צ-קב; שו"ת מלמד להועיל ח"ג סי' יח (אלא שכתב שם, שהמוך לא מועיל מספיק, ולכן נתן עצות אחרות למניעת הריון במקום סכנה, עיי"ש); קרית חנה דוד ח"ב הל' אישות סי' ו; שו"ת עזרת כהן סי' לו; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח, ובהשמטות לסי' זה; שם ח"ג במפתחות לחאבה"עו סי' רסח; שו"ת תורת חסד (ש.ז. מלובלין) חאבה"עו סי' מד; שו"ת לבושי מרדכי סי' יב, וסי' לח; שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קלא; שו"ת חמד, פאת השדה מע' אישות סי' א; שו"ת עמק שאלה סי' טט; שו"ת ישמח לב (שמ"ח גאגין) חיו"ד סי' ד; חזו"א, אישות סי' לו (וכתב שם, שקודם תשמיש קל יותר מאחר תשמיש, וזוהי דעת יחידית); שו"ת יג"ל יעקב חיו"ד סי'

בסכנה, ואפילו לאחר תשמיש²⁵⁴.

הכוס של עקרין בתלמוד גרם לעיקור תמידי, אבל יש מהפוסקים שסברו, שגם כוס של עקרין שבתלמוד גרם רק לעיקור זמני²⁵⁷.

יש מי שכתב, שגם האוסרים אפילו בשעת סכנה, לא אמרו כן אלא בסכנה הרגילה של ההריון והלידה, אבל אם נתווספה סכנה מיוחדת, כגון שהאשה אחרי ניתוח, וההריון יסכן את חייה, גם הם יודו להתיר לפחות אחרי תשמיש²⁵⁵.

כוס של עקרין לאשה²⁵⁸ — יש הסבורים, שמותר גם כשאינה מצטערת בלידה²⁵⁹; יש מי שכתב, שדין כוס של עקרין הוא כמו מוך, ולא הותר אלא במקום סכנה²⁶⁰; יש הסבורים, שכוס של עקרין מותר במקום צער לידה וכיו"ב²⁶¹, ויש מי שכתב, שהיא הדעה המכרעת והמקובלת לדעת גדולי המורים²⁶²; ויש מי שכתבו, שאם כבר קיימה האשה מצות שבת בכל צורה, כגון שיש לה בן או בת, מותרת לכתחילה להשתמש בכוס של עקרין, ואפילו בלא צער כלל²⁶³.

יש מי שכתב, שדעת האוסרים היא דווקא כאשר הסכנה היא עולמית, ויצטרכו תמיד לשמש בדרך זו, אבל כשהסכנה מוגבלת לזמן, מותר לשמש אפילו במוך לפני תשמיש, ומשום מצות עונה של האשה²⁵⁶.

ב. כוס של עקרין

דרגת העיקור — לדעת רוב הפוסקים, יש הסבורים, שהיתר זה הוא דווקא

יצחק חאבהע"ז ח"א סי' צא; שו"ת סתרי ומגיני סי' מד; שו"ת לבושי מרדכי סי' כח; שו"ת ערוגת הבשם חיו"ד סי' קפז; שו"ת רב פעלים ח"ד חיו"ד סי' יד, וסי' יז; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' פה; שם ח"ח סי' נז; שו"ת עצי חיים סי' ל; שו"ת פרי השדה ח"ד סי' יד, וסי' קמח; שו"ת יד יצחק (גליק) ח"ב סי' צט, וסי' קסב; שם ח"ג סי' ט; שו"ת נטע שורק סי' ו, וסי' ט; שו"ת פני מבין חיו"ד סי' קמה; שו"ת עני בן פחמא חיו"ד סי' כה; שו"ת באר שמואל (ש. רוזנברג) סי' סו; שו"ת רבי שאול משה סי' קב; שו"ת עורת כהן סי' לד-לו. [254] שו"ת רעק"א סי' עא-עב (בשיטתו יש אומרים שאכן אוסר אפילו במקום סכנה — פת"ש אבהע"ז סי' כג; ויש אומרים שהוא מדבר רק באשה שיוולדת בכאב, אבל במסוכנת ממש לא אסר — חזו"א אבהע"ז סי' לו אות ה; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג); שו"ת בנין ציון ח"א סי' קלז; בית מאיר אבהע"ז סי' כג; שו"ת מהר"ם שיק חחו"מ סי' נד; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סי' סג; שו"ת צור יעקב סי'

קסז; שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' צז; ח"א סי' וחסדא ח"ב דקצ"ט; האדמו"ר מצאנז, בשבילי הרפואה, א, תשל"ט, עמ' יא ואילך. [255] שו"ת עורת כהן סי' לה-לו. [256] שו"ת חבצלת השרון ח"ב השמטות לחאבהע"ז; שם מהדו"ת סי' ג. [257] ראה שו"ת תורת חסד ח"ב אבהע"ז סי' מד אות מא; שו"ת פרי השדה ח"א סי' פח. [258] תוספתא יבמות ח ב; יבמות סה ב; בראשית רבה כג ג; רמב"ם איסורי ביאה טז יב; טוש"ע אבהע"ז ה יב. [259] ב"ש אבהע"ז סי' ה סקי"ד; ח"מ שם סקי"ו; באה"ט שם סקי"א. [260] עצי ארזים אבהע"ז סי' ה סקנ"ב. וראה מה שכתב עליו בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב. [261] ב"ח אבהע"ז סי' ה; יש"ש יבמות פ"ו סי' מד. [262] שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג. [263] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"א סי' כ; שו"ת ישכיל עבדי שם. וראה בהרחבה על שיטות אלו בשו"ת מהר"א אסאד חיו"ד סי' רכב; שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבהע"ז סי' ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ד; שו"ת תשובות

וכד', ואינו חייב לגרשה²⁶⁸.

כל זה דווקא כאשר הכוס של עקרין גורם לסירוס קבוע של האשה, אבל כאשר הסירוס הוא זמני בלבד, כגון גלולה, אין כלל איסור בנקבה²⁶⁹.

כוס של עקרין באיש — יש שאסרו אפילו לרפואה, ואפילו במקום סכנה²⁷⁰; ויש שהתירו במקום סכנה²⁷¹. יש מי שכתב, שאם כוס העקרין גורם רק לאי-יצירת תאי זרע, אבל אינו משפיע על האיבר, ואינו מפריע בקישוי, אין איסור, ובפרט אם הוא זמני בלבד²⁷². עוד יש מי שכתב, שמותר לאיש לשתות כוס של עקרין לרפואה, אם אין רפואה אחרת מצויה למחלתו, וכן מותר לו לבוא בקהל גם אם הכוס של עקרין גרם לו לסירוס²⁷³.

3. האמצעים והשיטות²⁷⁴

ביאה מופסקת — ראה משגל נסוג.

ביאה שלא כדרכה — שיטה זו כאמצעי מניעה קלה יותר מבחינה הלכתית

כשהאשה אינה נשואה, או בזמן שלא חל חרם דרבנו גרשום, ובעלה יכול היה לשתות אשה אחרת לקיים מצות פריה ורביה, ומצות 'לערב אל תנח ידך', אבל בזמננו — אם יש לה בעל, והוא לא קיים עדיין מצות פריה ורביה, הרי היא אסורה לשתות כוס של עקרין²⁶⁴, ואפילו אם כבר קיים מצות פריה ורביה, עדיין חייב הבעל במצות 'לשבת יצרה' ו'לערב אל תנח ידך', ולכן יש מי שכתב שלכתחילה אסורה לשתות²⁶⁵, ומכל מקום חייבת האשה לבקש רשות בעלה, ואם אינו רוצה להתבטל ממצות 'לערב אל תנח ידך', הרי היא צריכה להתעבר או לקבל גט; ואם הבעל אינו רוצה לגרשה, וגם אינו רוצה לתת לה רשות להשתמש בכוס של עקרין, אינה מחוייבת לצער עצמה מפני השיעבוד הזה שמשועבדת לבעלה, וכל זה דווקא כשמדובר בצער גדול, וכפי ראות עיני הדיין²⁶⁶; ויש מי שכתב, שאין כל מניעה מצידה לשתות כוס של עקרין, אפילו אם לא קיים הבעל עדיין מצות פריה ורביה²⁶⁷. ואם היא מסתכנת בהריונה, מותרת לשתות כוס של עקרין, אפילו אם הבעל טרם קיים מצות פריה ורביה, וכגון שיש לו רק ילד אחד, או שלושה זכרים

מד. וראה בשו"ת באר משה ח"ד סי' קכט, מה שהרבה להשיג עליו. [271] תוס' שבת קי ב ד"ה ת"ל; הריטב"א יבמות סה א; פת"ש אבהע"ז סי' ה אות י, בשם הברכ"י. [272] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' טו. [273] שו"ת יביע אומר ח"ח חאבהע"ז סי' יד. וראה באריכות בעניין כוס של עקרין באיש — באוצה"פ סי' ה סקס"ז-סק"ע; עצי ארוים אבהע"ז סי' ה סקכ"א; מנ"ח מ' רצא סק"א; חו"א או"ח סי' סב סקכ"ו; שם אבהע"ז סי' יג. וראה עוד בע' סריס הע' 183 ואילך. [274] לפי סדר א-ב, בהשמטת ה"א הידיעה.

והנהגות ח"א סי' תתפז. [264] ס' תולדות יעקב סי' ב, הובא באוצה"פ סי' ה סקע"ב. [265] בית משה אבהע"ז סי' ה סק"א. [266] פת"ש אבהע"ז סי' ה סק"א, בשם הרש"ל; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"א סי' כ. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג. [267] שו"ת עבודת השם סי' ג. [268] שו"ת אבני נזר חאבהע"ז סי' א; משיבת נפש סי' יח. [269] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סב; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קבו; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב. [270] שאילתות, אמור, שאילתא קה; נתיבות לשבת אבהע"ז סי' ה אות ז; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ג סי'

ממשגל נסוג, אף על פי שלפי פירושים שונים היו שניהם מעשי ער ואונן²⁷⁵. במקום סכנה – יש שהתירו רק באקראי וללא הוצאת זרע²⁷⁶, ויש שהתירו לשמש שלא כדרכה, אך בתנאי שלאחר הבראתה של האשה יזהרו לשמש כדרכה²⁷⁷.

גלולה – מבחינה הלכתית דימו הפוסקים את הגלולה המודרנית לכוס של עקרין התלמודי²⁷⁸, והגלולה אף עדיפה על הכוס של עקרין, שכן האחרון גורם לדעת רוב הפוסקים לעיקור סופי ובלתי הפיך של האשה²⁷⁹, בעוד שהגלולה פועלת באופן זמני, עם אפשרות להחזרת הפוריות של האשה בכל עת.

אכן, הפוסקים הגבילו היתר זה במספר תנאים, מפני שהדבר גורם לביטול מצות פריה ורבייה: ההיתר הוא לזמן מוגבל, עד עבור הבעיה שבגללה הותר לאשה השימוש בגלולה²⁸¹; דווקא אם כבר קיים הבעל מצות פריה ורבייה, מותרת האשה להשתמש בגלולה גם לצרכים אחרים, אבל אם טרם קיים מצות פריה ורבייה, מותר רק בחשש סכנה²⁸²; אין היתר להשתמש בגלולה ללא סיבה מוצדקת, בגלל חיוב ריבוי הילודה מגדרי 'לשבת יצרה', ו'לערב אל תנח ידך'²⁸³, ומפני החשש לפריצת גדרי המוסר עקב שימוש קל ובלתי מבוקר²⁸⁴; ההיתר הוא דווקא בהסכמת הבעל²⁸⁵.

בכל מקרה יש חובה להיזהר מאד מפני הדימומים הבין-ווסתיים, אשר הופכים את האשה לנידה, ומפני הסיכוכים הרפואיים הקשורים בגלולות השונות.

הדימומים הבין-ווסתיים היו שכיחים בגלולות הראשונות, ודבר זה גרם להכרעת הפוסקים באותו זמן לאסור את השימוש בגלולות²⁸⁶. עובדות אלו השתנו בגין

לאור העובדה, שאמצעי מניעה זה איננו גורם כלל להשחתת זרע לפי גדרי ההלכה²⁸⁰; הוא איננו מפריע כלל בקיום יחסי אישות ובהנאת הביאה, ועקב כך אין בו הפרעה בקיום מצות עונה; והוא זמני והפיך, ועקב כך אין בו דין סירוס, אין מעיקר הדין איסור כלשהו על האשה להשתמש בתכשיר זה.

חאבהע"ז ח"ב סי' יז; ושם ח"ד סי' עב – שכתבו בעניין כוס של עקרין והגלולה, שאין בהם איסור זרע לבטלה. [281] שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג. [282] שו"ת מנחת יצחק שם. [283] שו"ת אגרות משה שם. [284] הרב ע. יעקובוביץ, הובאו דבריו בספרו של פלדמן עמ' 246. [285] הגר"י נויבירט, בהערותיו למהדורה ראשונה של אנציקלופדיה זו, כרך ה, עמ' יב. [286] ראה שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה; שם ח"ב סי' יז; שם ח"ג סי' כד; שם ח"ד סי' סז, וסי' סט; הגר"א הענקין, הובאו דבריו בשו"ת בני בנינים, ח"ב, עמ' רלד. אמנם ראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' עג אות א, שהסתפק אם

[275] ראה תוס' רי"ד יבמות יב ב; תו"ש בראשית פל"ח אות מד; שו"ת היכל יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' טז; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג. וראה על האיטורים הכרוכים בכך בע' מיניות הע' 446 ואילך. [276] שו"ת יהודה יעלה ח"א חיו"ד סי' רכב; שו"ת מהר"ם שיק חח"מ סי' נד; שו"ת פרחי כהונה סי' יב. [277] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג ענף ג; שו"ת באר משה ח"ג סי' קגג. וראה עוד בהרחבה בע' מיניות הע' 458 ואילך. [278] ראה לעיל הע' 258 ואילך. [279] ראה לעיל הע' 257. [280] ראה שו"ת פרי השדה ח"א סי' פח; שו"ת אגרות משה

פיתוחים של גלולות חדישות, שבהן החשש מפני דימום בין-ווסתי הוא קטן, ולא עולה בהרבה על השכיחות של תופעה זו בכלל אוכלוסית הנשים²⁸⁷.

ומכל מקום אשה הלוקחת גלולות למניעת הריון, כשהדבר מותר מצד ההלכה, חייבת לבדוק עצמה כל יום, בוקר וערב, במשך כל החודש הראשון, שמא תמצא דם. וצריכה ללבוש לבנים, וגם בין הרגלים תשים מוך, ולא תתרחץ באמבטיה אלא במקלחת, ובכל עת שתטיל מים, תבדוק באסלה אם אין שם אדמומית של דם. אם לא ראתה דם בחודש הראשון, אינה צריכה עוד לבדוק בחודשים אחרים; אך אם ראתה דם, צריכה לבדוק גם בחודשים הבאים, עד שיעברו עליה שני חודשים ללא דימום²⁸⁸; ויש מי שכתב, שרצוי שבפעם הראשונה והשניה תבדוק עצמה לפני תשמיש ואחרי תשמיש, ואם לא מצאה שום דבר יכולה להמשיך להשתמש בהם בלי בדיקה²⁸⁹.

יש מי שכתב, שכלה המעוניינת להבטיח לעצמה שלא תהיה לה חופת נידה, ולכן לוקחת גלולות למניעת הריון במטרה להסדיר את הווסת כך שלא תהיה נידה ביום החתונה, יש לחשוש שהיא

שייכת למיעוט הנשים שרואות מעט דם גם עם הגלולות החדישות, אלא שבניגוד לאשה בעולה אין הכלה יכולה לבדוק כראוי, שכן יש לה עדיין קרום בתולים, ולפיכך מן הראוי שתיקח את הגלולות במשך חודשיים לפני החתונה, תפסיק לקחת אותן כשבועיים וחצי-שלוש שבועות לפני החתונה, ובכך תבטיח לעצמה שלא תהיה נידה ביום חתונתה מבלי לחשוש לדימום בגלל הגלולות²⁹⁰. ויש מי שכתב, שלכתחילה עדיף לקבוע את זמן החתונה בהתחשבות עם תאריך הווסת, ורק בדיעבד אם קבעו את החתונה זמן רב מראש, ורוצים להבטיח שלא תהיה חופת נידה, מותר להשתמש בגלולות, ואין לחשוש כלל אפילו לטיפת דם בגלולות החדישות²⁹¹.

הסיבוכים הרפואיים הקשורים לגלולה²⁹² העלו שאלה הלכתית מפאת האיסור להכניס עצמו לידי סכנה. ואמנם בגלולות הראשונות היו סיבוכים רפואיים רבים ומגוונים, אבל בגלולות החדישות הסיבוכים הרפואיים פחתו בהרבה. על כן צריך דבר זה להתברר בכל מקרה לגופו, על פי הנתונים של כל אשה, ועל פי שיקוליו של רופא מומחה והמעקב הרפואי.

גם ביחס לגלולות החדישות, שבהן הסיכוי לדימום אינו גדול יותר. [289] שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קעד. [290] הגרי"י נויברט, בהערותיו למהדורה ראשונה של אנציקלופדיה זו, כרך ה, עמ' יב-יג, וכתב שם שהגרש"ז אויערבאך הסכים עמו. וראה הערת מחבר האנציקלופדיה שם. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' עג אות א. [291] שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תצא; שם ח"ב סי' תלג. [292] ראה לעיל ברקע הרפואי.

יש בזה איסור דם נידה. [287] ראה לעיל ברקע המדעי. וראה שו"ת אגרות משה ח"ד סי' עב, ושם סי' עד אות ב, שכתב רק להיוהר מהאפשרות של דימום, אבל כתב שהרבה נשים לא רואות דם מהגלולה, וזה סותר את תשובותיו הקודמות בנידון, ראה לעיל בהע' הקודמת, ונראה שחזר בו בגלל השינויים שחלו בגלולות החדישות. [288] לב אברהם פכ"ז ס"ב, בשם הגרי"י נויברט; שו"ת אגרות משה ח"ד סי' ע"ג; שם ח"ד סי' עב. ויש לעיין אם דין נכון

לפיכך, ברור שבמקום חשש סכנה מותר להשתמש בגלולה לכל הדעות²⁹³. יתר על כן, גם כאשר יש לאשה בעיה בריאותית שאיננה מסכנת את חייה, או כשהאשה חלשה, תשושה, או מצטערת, או שיש צורך גדול אחר, מותר לה להשתמש בגלולה²⁹⁴. אלא שבכל מקרה שיש היתר הלכתי לשימוש בגלולה, יש לוודא היטב שאין סכנה בעצם השימוש בגלולה, ובתנאי שלא נגרם דימום בין-ווסתי.

אשה שלוקחת בהיתר גלולות למניעת הריון יכולה להמשיך לקחת אותם גם בשבת²⁹⁵, וגם ביום הכיפורים, בתנאי שאין לגלולה שום טעם והיא כעץ, וללא מים²⁹⁶.

ביחס למיניפיל²⁹⁷, אף שהיא פועלת לשינוי רירית צוואר הרחם, ולחסימה פיסיולוגית לחדירת תאי הזרע, גם היא מותרת בתנאים האמורים לעיל, כי יש הבדל בין חסימה מכנית כמו מוך, לבין חסימה תיפקודית בלבד, ולכן אין כל הבדל בהלכה בין הגלולה המשולבת והמיניפיל²⁹⁸.

גלולה לאחר תשמיש²⁹⁹ – מותר להשתמש בה במקרה של אונס, כי אין המדובר בהפלה אלא בהשחתת זרע, היינו מניעת השתרשות הביצית המופרית ברחם³⁰⁰.

דיאפרגמה – ראה כיפה.

התקן תוך-רחמי – לאור העובדה, שאמצעי מניעה זה איננו גורם להשחתת זרע במובן ההלכתי; הוא איננו מפריע כלל בקיום יחסי אישות ובהנאת הביאה, ועקב כך אינו מפריע לקיום מצות עונה; והוא זמני והפיך, ועקב כך אין בו איסור סירוס, אין מעיקר הדין איסור על האשה להשתמש בתכשיר זה. אכן, מאחר ומנגנון הפעולה של ההתקן התוך-רחמי לא ידוע בוודאות, וקיימת סברה שהוא פועל על ידי הפלת הביצית המופרית לאחר ההשרשה בדופן הרחם, יש הרואים בכך הפלה מוקדמת³⁰¹. אלא שכיום הנטיה הגוברת בין המדענים היא לייחס מנגנונים אחרים להתקן, שקודמים להשרשה של הביצית³⁰². יחד עם זאת חייבים להתחשב בקיומם של סיבוכים רפואיים, ובשכיחות-

הגלולה המורכבת מפרוגסטרון בלבד – ראה לעיל הע' 64. [298] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאבהע"ז סי' ה סק"גג. וראה מאמרו של ד. מירקין, אור הדרום, ד, תשמ"ז, עמ' קכו ואילך. [299] ראה לעיל הע' 72 ואילך. [300] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חחוי"מ סי' תכה סק"א20. ונראה שהכוונה לתכשירים הורמונליים, ולא לתכשיר מסוג RU-486 – ראה לעיל, שכפי הנראה גורם להפלה מוקדמת, ולא להפרעה בהשרשה גרידא. [301] ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תקח סקמ"ט. [302] ואמנם

[293] ראה שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב; שם ח"י סי' כה פ"י; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג. ולכאורה משמע שבוזה יודו גם הפוסקים שאסרו שימוש במוך במקום סכנה. וראה מאמרו של הרב ש. היבנר, הדרום, כ, תשכ"ה, עמ' 42. [294] שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קיג; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ב סי' יז; שם ח"ד סי' עב. [295] שמירת שבת כהלכתה פל"ד סי"ט, וראה בהע' פב שם; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ד סי' סז; שו"ת או נדברו ח"ג סי' יב. [296] שו"ת שבט הלוי ח"י סי' פט. [297] minipill, היינו

היתר של דימומים בין-ווסתיים³⁰³.

יש שכתבו שדבר זה כטיפול לדימום הכבד והממושך עדיף על פני כריתת הרחם או הרס רירית הרחם באמצעים שונים, אם כי התקן כזה גורם בשכיחות רבה לדימומים בין ווסתיים, שנובעים מהפעולה ההורמונלית, ולפיכך הם מהווים דימום טמא, והאשה היא נידה³¹⁰.

לענין חציצה בטבילה בעת השימוש בהתקן תוך-רחמי — ראה ערך חציצה בטבילה.

לפיכך, יש מי שאסרו את ההתקן התוך-רחמי מפני שהוא גורם לדימומים וחשש להפלה מוקדמת³⁰⁴; יש מי שהתיר התקן תוך רחמי רק במצבים שממילא רחוקים הסיכויים להיכנס להריון, כגון אשה מניקה, או כשמאחרת בטבילה³⁰⁵; ויש שהתירו שימוש בהתקן תוך-רחמי לא רק במקום סכנה אלא גם במקרים של בעיה בריאותית לאשה³⁰⁶.

טבעת תוך-רחמית — ראה התקן תוך-רחמי.

כובעון — שיטה זו גרועה מכיפה וממוך, שכן בעת השימוש במוך נשפך הזרע בגוף האשה, אלא שהוא נופל על המוך, אבל בכיס המכסה על האיבר, הרי זו הוצאת זרע לבטלה ממש. לפיכך, יש שפסקו שאין להתיר כובעון לגבר, אפילו במקום סכנה לאשה³¹¹; יש שהתירו

ביחס להתקן תוך-רחמי לאחר תשמיש³⁰⁷ — הדבר מותר במקרי אונס, כי אין המדובר בהפלה אלא בהשחתת זרע, היינו מניעת השתרשות הביצית המופרית ברחם³⁰⁸.

ביחס להתקן תוך רחמי הורמונלי, היינו התקן תוך רחמי המכיל חומר פרוגסטוגני המופרש באיטיות ובהדרגה, ומיועד לטיפול במצבים של דימום רחמי כבד³⁰⁹,

[307] ראה לעיל בחלק הרפואי. [308] ראה לעיל הע' 88 ואילך. [309] הרב מ. הלפרין, חוב' אסיא, עא-עב, תשס"ג, עמ' 131 ואילך; הרב י. וח. קטן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 256 ואילך. [310] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חח"מ סי' תכה סק"א 20. [311] שו"ת מהרש"ם ח"ג במפתחות בסוף הספר; שו"ת שבט סופר סי' ב; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' פו; שם ח"ח סי' צ; שו"ת פרחי כהונה סי' יב; שו"ת צור יעקב סי' קמא; שו"ת יג"ל יעקב חיו"ד סי' סו; שו"ת דרכי שלום (יחאל לייטר) ח"א סי' ב; שו"ת דובב מישרים ח"א סי' כ; דבר אליהו (קלאצקין) סי' סה (וראה בשיטתו באוצה"פ סי' כג סק"ז אות לו בהערה); שו"ת אמרי כהן סי' לט, בשם בעל שו"ת חזון נחום; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' כא; שם ח"ד סי' סז (אמנם ראה בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג, שמשמע

בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' כא, דחה את החשש שיש בזה משום הריגת עוברים. [303] ראה לעיל בחלק הרפואי. [304] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' כא; שם ח"ד סי' סח-סט. ומה שאסר גם משום שבהתקן מרגיש בביאה, וזה מפריע לקיום היחסים הרגילים — צ"ע שאין זו המציאות. ובענין הדימום הנגרם על ידי ההתקן, אם זה דם נידה, או שמא אינו אלא דם מכה, ואין הוא גורם לאשה להיות נידה — ראה בע' נדה חובה הע' 242 ואילך; שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' רד. [305] שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תלו. [306] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קעט; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פ"י; שם ח"א סי' סג סק"א. וראה מה שכתב לאסור בח"ט סי' נא שער ד פ"ד מדין השחתת זרע, אך בח"י שם חזר בו, לאחר שהוסבר המנגנון המשוער של פעולת ההתקן.

בשימוש בכיפה במחלוקת הפוסקים בעניין מוך לפני תשמיש³¹⁴.

רוב הפוסקים התירו אמצעי זה רק במקום חשש סכנה, ורואים בו דמיון מעשי והלכתי למוך התלמודי, או אף עדיפות על המוך, כי המוך ממלא את כל הנרתיק, ואז יש דמיון לשופך זרעו על עצים ועל אבנים, אבל הכיפה מוכנסת לעומק הנרתיק, ושכבת הזרע זורמת באופן חפשי³¹⁵; יש מי שהתירו רק במקום סכנה או חשש סכנה, אך בתנאי שכבר קיים הבעל מצות פריה ורביה³¹⁶; יש שהתנו את ההיתר בצירוף התקופה הבטוחה, היינו שלא תשמש סמוך לטבילתה וסמוך לווסתה³¹⁷; יש מי שפקפק למעשה בהיתר

במקום סכנה, כשאין דרך אחרת, ולאחר שקיים הבעל מצות פריה ורביה³¹²; ויש מי שהתיר אפילו שלא במקום סכנה, אלא כאשר האשה מצטערת לצער רב מזרע בעלה, שגורם לה תחושת צריכה קשה³¹³.

כיפה — תכשיר זה מונח בעומק הנרתיק, ולפיכך אין הוא מפריע בקיום יחסי אישות ובהנאת הביאה, ועקב כך אין פגיעה במצות עונה. מאידך, בהיות הכיפה מחסום מכני לכניסת הזרע לרחם האשה, הרי יש בה שאלת השחתת זרע. והנה יעילותה של הכיפה למניעת הריון היא דווקא אם האשה הניחה אותה במקומה לפני תשמיש. לפיכך, תלוי ההיתר

שו"ת מלמד להועיל ח"ג סי' יח; שו"ת זכרון יהודא (י. גרינוולד) סי' קב, וסי' רמו; שו"ת היכל יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' טז; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' טז; שו"ת הר צבי חיו"ד סי' קסד, ובשם הגר"ש סלנט; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג; שם ח"ד סי' סז, וסי' עד אות א (אמנם ראה בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' כד, שהתיר גם במקום צער גדול, אף שאין סכנה, ובחאבהע"ז ח"ב סי' יז התיר גם כשיש צער גדול לגדל את הילדים, אחרי שכבר קיימו מצות פריה ורביה, וצ"ע); שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג; הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאבהע"ז סי' ה סקי"ג2א; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ג (אמנם ראה להלן הע' 316, וי"ל). וראה שם נימוקיהם להיתר. ובשו"ת צפנת פענח סי' פט, ושם ח"ג סי' קסד — התיר רק באקראי. וראה עוד בשו"ת עמק הלכה ח"א סי' סו-סז. ובעניין כובעון באשה (ראה לעיל בחלק הרפואי) — לפי מבנהו וצורת פעולתו נראה שדינו כמו כובעון באיש, ולא כמו כיפה באשה. וראה עוד בשו"ת מעשה חושב ח"ג סי' ג. [313] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' נ. [314] ראה לעיל הע' 225 ואילך. [315] שו"ת עמק הלכה סי' סו; שו"ת דברי יששכר סי' קלח; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' פו (אך ראה שם בסי' פח, שהתיר רק קוטלי זרע); טהרת ישראל סי' רמ סק"מ; שו"ת מחנה חיים חאבהע"ז סי' נג (וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ג, מה שכתב על תשובתו); משנת אברהם על ס' חסידים סי' תתשמד סק"א; שו"ת בית אב שביעאי סי' יב; שו"ת אמרי שפר סי' כט; שו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' ג;

שהתיר, וי"ל); ההלכה במשפחה פי"א ס"א. ולעניין שימוש בכובעון בחולה אידס — ראה ע' אידס הע' 139 ואילך והע' 162 ואילך. [312] שו"ת צפנת פענח ח"א סי' צ; שו"ת אחיעזר ח"ג סי' כד אות ה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ג (אמנם ראה להלן הע' 316, וי"ל). וראה שם נימוקיהם להיתר. ובשו"ת צפנת פענח סי' פט, ושם ח"ג סי' קסד — התיר רק באקראי. וראה עוד בשו"ת עמק הלכה ח"א סי' סו-סז. ובעניין כובעון באשה (ראה לעיל בחלק הרפואי) — לפי מבנהו וצורת פעולתו נראה שדינו כמו כובעון באיש, ולא כמו כיפה באשה. וראה עוד בשו"ת מעשה חושב ח"ג סי' ג. [313] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' נ. [314] ראה לעיל הע' 225 ואילך. [315] שו"ת עמק הלכה סי' סו; שו"ת דברי יששכר סי' קלח; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' פו (אך ראה שם בסי' פח, שהתיר רק קוטלי זרע); טהרת ישראל סי' רמ סק"מ; שו"ת מחנה חיים חאבהע"ז סי' נג (וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ג, מה שכתב על תשובתו); משנת אברהם על ס' חסידים סי' תתשמד סק"א; שו"ת בית אב שביעאי סי' יב; שו"ת אמרי שפר סי' כט; שו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' ג;

אמצעי זה אפילו במקום סכנה³¹⁸; ויש מי שאסרו אפילו במקום סכנה, ולדעתם הכיפה גרועה מהמוך התלמודי³¹⁹.

יתברר שברוב המקרים המצב הוא הפיך, האם יש לחשוש למיעוט המקרים שאמצעי זה יגרום בו לעיקור תמיד³²⁶.

קוטלי זרע – אמצעי מניעה זה הוא זמני והפיך, ועקב כך אין בו איסור סירוס; הוא איננו פוגע בקיום יחסי אישות ובהנאת הביאה, ועקב כך אין הוא מפריע בקיום מצות עונה; כמו כן אין בו איסור השחתת זרע, כי הביאה היא כדרך כל הארץ, דרכם של תאי הזרע אינה חסומה, ואין איסור השחתת זרע אחרי פליטתם מהגוף.

יש מי שכתב, שדין קוטלי זרע כדין כוס של עקריין, ששניהם באים ליטול את כוח ההולדה של הזרע, אלא שקוטלי זרע עדיפים על כוס של עקריין, כי פעולתם היא זמנית, שכן הם פוגעים רק באותם תאי זרע הבאים עמם במגע, בעוד שכוס של עקריין גורם לסירוס קבוע³²⁷; ויש מי שכתב, שקוטלי זרע הם אמצעי מניעה גרועים מבחינת ההלכה, כי הזרע נשפך על דבר שקוטל אותו מיד, ויתכן שאין זה נחשב כדרך כל הארץ, ובכך דומה למוך³²⁸. יש מי שכתב, שפעולת קוטלי הזרע איננה רק השמדת תאי הזרע אלא גם

משגל נסוג – פעולה זו אסורה על פי ההלכה³²⁰, ואפילו במקרה שיש סכנה לאשה לשמש כדרכה – אסור³²¹.

עיקור וסירוס כאמצעי מניעה – יש מי שהתיר סתימה זמנית של החצוצרה, גם כשמצב האשה אינו בגדר סכנה אלא חולה שאין בה סכנה, בתנאי שאמצעי מניעה אחרים בלתי אפשריים או בלתי יעילים אצלה³²². ועוד יש מי שהתיר הזרקה חומר לאיש, הגורם לעיקור זמני, בתנאי שאינו משפיע ישירות על הגיד ועל יכולתו להתקשות, אלא רק מונע את יצירת תאי הזרע³²³. יש מי שכתב, שצריך להימנע מעיקור קבוע על ידי קשירת החצוצרות³²⁴.

פקיקת החצוצרות – אם אמצעי מניעה זה איננו הפיך, הרי דינו כדין עיקור האשה³²⁵. אכן, אם יתברר שאמצעי מניעה זה הוא הפיך, יש מי שדן בשאלה אם עיקור שהוא הפיך רק באמצעים פולשניים נחשב כסירוס ועיקור אם לאו, וכן אם

[322] שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' מא אות א.
[323] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' טו.
על עיקור וסירוס קבועים באיש – ראה ע' סריס הע' 397 ואילך. [324] שערי הלכה ומנהג, ח"ד סי' ג. [325] ראה ע' סריס הע' 411 ואילך.
[326] ראה מאמרם של ח. קטן וי. קטן, אסיא, חוב' נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 146 ואילך.
[327] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סב. ולכאורה צ"ע שהמנגנון של שתי השיטות שונה, ויותר יש לדמות את הגלולה לכוס של עקריין.
[328] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת

41 ואילך. [318] שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קטו. [319] שו"ת לבושי מרדכי חיו"ד מזהדו"ת סי' קי, וסי' קנו; שי למורא (א. יואל) סי' לד. [320] יבמות לד ב; נידה יג א; רמב"ם איסורי ביאה כא יח; סמ"ג לאווין קבו; טושו"ע אבהע"ז כג א; שו"ת הרא"ש כלל לג סי' ג; ריטב"א יבמות לד ב. [321] שמעתתא דרב"א ח"ב סי' א; שו"ת אור גדול סי' לא; שו"ת פרחי כהונה סי' יב; שו"ת מלמד להועיל ח"ג סי' יח; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סג. וראה עוד על משגל נסוג בספרו של פלדמן עמ' 65 ואילך.

חסימה של תנועת הזרע, ולכן יש לראות בשיטה זו שילוב של חסימה והשמדה³²⁹.

לשבת יצרה, וילעבר אל תנח ידך.

לפיכך, יש מי שכתב, שאין להשתמש בשיטה זו לפני שהבעל קיים מצות פריה ורביה; ואם כבר קיים מצווה זו מן התורה, מותר להשתמש בשיטה זו דווקא אם יש סיבות רפואיות, כגון שהעיבור קשה לאשה, או שיש לה צער גידול בנים, ודווקא בהסכמת שני בני הזוג³³⁷.

יש שכתבו, שקוטלי זרע אסורים לשימוש כחסיבת מניעת ההריון היא מטעמים כלכליים בלבד³³⁰; יש שהתירו קוטלי זרע משום צער וחולשה, גם ללא סכנה³³¹; ויש מי שהתיר קוטלי זרע דווקא במקום סכנה, ודווקא אחרי שכבר קיים מצות פריה ורביה, או שיש לו לפחות בת אחת³³².

יש מי שכתבו, שכאשר מודדים את החום היומי של האשה לדעת מתי הביין לצורך הצלחת ההריון, מותר למדוד גם בשבת³³⁸, והוא-הדין כשהמדידה נעשית לצורך מניעת הריון, אם המניעה מותרת על פי ההלכה³³⁹.

שטיפות לאחר תשמיש³³³ — מעשה כזה ללא הצדקה רפואית, הרי הוא אסור³³⁴. אכן, מהפוסקים שהתירו מוך לאחר תשמיש במקום סכנה, יש שהתירו גם שטיפות לאחר תשמיש בתנאים כאלו³³⁵, אלא ששיטה זו איננה יעילה כאמצעי מניעה³³⁶.

4. עדיפויות בבחירת אמצעי המניעה

התקופה הבטוחה — השאלה ההלכתית הכרוכה בשיטה זו היא דחיית מצות עונה וביטול מצות פריה ורביה,

העקרונות ההלכתיים לקביעת העדיפות בבחירת אמצעי מניעה במקום שהדבר מותר הם:

בשו"ת רעק"א סי' עא עב. [335] שו"ת לבושי מרדכי חיו"ד מהדו"ת סי' קנו; שו"ת ערוגת הבשם (מ. גרינוואלד) חיו"ד ח"ב סי' קפז; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שלו; שו"ת יד רמה (מ.ה. פוקס) ח"ב סי' כח; שו"ת עני בן פחמא חיו"ד סי' כה; שו"ת נטע שורק סי' ו; שו"ת עזרת כהן סי' לו; שו"ת מלמד להועיל ח"ג סי' יח; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' יג. וראה בשו"ת אבני נזר סי' עט, שנוטה להתיר, אם כי לדעתו שטיפה גרועה ממוך. וראה עוד שו"ת צפנת פענח סי' ל. [336] ראה לעיל בחלק הרפואי. [337] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קב. [338] שו"ת ציץ אליעזר חו"א סי' לח; שם ח"ב סי' מד סק"ה; שו"ת באר משה ח"ב סי' כב אות ד. [339] שו"ת באר משה ח"ב סי' כב אות ה-ו.

אברהם חאבהע"ז סי' ה סקי"גא; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא שער ב פ"ג. וראה עוד בשו"ת שם משמעון חאבהע"ז סי' ז; סי' חי נפש ח"א ד"ק, שהחזו"א העדיף כיפה לפני קוטלי זרע. [329] פלדמן, עמ' 233 הע' 47. [330] שו"ת לבושי מרדכי סי' כח; שו"ת ישכיל עבדי ח"ב חאבהע"ז סי' ו. [331] שו"ת שם משמעון (ש. פאלאק) סי' ז; שו"ת צפנת פענח ח"א סי' ל. [332] שו"ת משפטי עויאל ח"ג חח"מ סי' נא. [333] douche. [334] ראה מהרי"ל הל' ערב יוהכ"פ, ומג"א סי' תרו סק"ח, ומ"ב שם סקכ"א — שאסרו לאשה לרחוץ את נרתיקה במים חמים, אם שימשה בתוך שלושה ימים סמוך לווסתה או סמוך לטבילתה (ראה לעיל הע' 41 ואילך). שמא תפלוט את ההריון. וראה עוד

השיטה חייבת להיות בטוחה ככל האפשר מסיכונים וסיבוכים רפואיים, ומתופעות לוואי, ובעיקר דימומים בין-ווסטיים.

השיטה חייבת להיות יעילה ככל האפשר למניעת הריון, שהרי עצם השימוש באמצעי למניעת הריון הותר רק מפני שיש בעיה כלשהיא בהריונה של האשה³⁴⁰.

האמצעי צריך להיות רחוק ככל האפשר מהפרעה בקיום יחסי אישות טבעיים ורגילים, וצריך שלא יפריע בהנאת הביאה, כדי לקיים את מצות עונה כראוי³⁴¹, היינו האמצעי צריך להיות רחוק ככל האפשר מאיברי המין החיצוניים של האשה והאיש.

האמצעי צריך להיות רחוק ככל האפשר מהשחתה ישירה ופעילה של תאי הזרע, כדי למנוע איסור השחתת זרע.

האמצעי צריך להיות זמני והפיך, כך שהאשה תוכל לחזור לפוריות תקינה ברגע שחלפה הסיבה לשימוש באמצעי המניעה, כדי למנוע איסור סירוס.

עדיפויות פרטניות – בהתאם לעקרונות אלו יש מהפוסקים שדנו על עדיפויות בין אמצעי מניעה בודדים, ויש

שדנו על סדר העדיפויות של רוב האמצעים הידועים. יש להדגיש, כי קביעת העדיפויות בבחירת אמצעים למניעת הריון, במקום שהם מותרים על פי ההלכה, תלויה בעמדת הפוסקים ביחס לדרגת האיסור של האמצעים השונים, ולמידע שנמסר לפוסקים על פעילותם של האמצעים השונים באותו זמן.

בכל מקרה שהסכנה היא זמנית, עדיף לאחר את הטבילה, או להימנע באופן זמני מיחסי אישות, או לקבוע את התשמיש על פי חישובי התקופה הבטוחה³⁴².

אכן, כאשר אין אפשרות לבחור בדרכים אלו, כגון שיש חשש להרהורי עבירה ולהוצאת זרע לבטלה, או שהימנעות זמנית מיחסי אישות איננה מספקת, או שהיעילות לא מספקת לנוכח הבעיה הרפואית של האשה, ולפיכך יש צורך להשתמש באמצעי מניעה, נחלקו הפוסקים איך לבחור את האמצעים העדיפים.

דעת רוב הפוסקים, שהגלולה היא הדרך העדיפה ביותר, בתנאי שיש היתר הלכתי עקרוני להשתמש באמצעי מניעה, ובתנאי שאין השימוש בגלולה גורם סכנה לאשה, ובתנאי שאין הגלולה גורמת לה דימום בין ווסטי³⁴³.

[340] ראה שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' סה. [341] ראה יש"ש יבמות פ"ו סי' ד; שו"ת מחנה חיים סי' נג. [342] שו"ת מהר"ם שיק חח"מ סי' נד; שו"ת מהרי"ץ (רושינסקי) סי' קכח-קכט. [343] שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' צו; שו"ת מהרי"א אסאד חו"ד סי' רכב; שו"ת

בנין ציון סי' קלו; שו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' ע; שו"ת ישכיל עבדי ח"ד חאבהע"ז סי' ה; שם ח"ח חאבהע"ז סי' א; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא סוף שער ב; הרב ש. היבנר, הדרום, כ, תשכ"ה, עמ' 42; ההלכה במשפחה פ"א ס"ג (וראה עוד בשו"ת

אמצעי המניעה חבויים ונסתרים, והריון אודות מניעת הריון היה נחשב כדבר אינטימי וסודי. כיום מונחים אמצעי מניעה מגוונים באופן גלוי על אצטבאות של מרכולים ובתי מרקחת, והדיבור אודות דרכי מניעת הריון הוא גלוי וחופשי.

גישות אתיות בעבר – הדעות על מוסריות השימוש באמצעי מניעה היו חלוקות בין הוגי הדעות של התרבויות העתיקות.

ביוון העתיקה לא התייחסו למניעת הריון כבעיה מוסרית כלשהי, ויש שעודדו את מניעת ההריון בגלל סיבות דמוגרפיות, כגון אפלטון בספרו 'המדינה', המציע עיר אידיאלית, שבה האוכלוסיה נמנעת מריבוי ילודה, כדי להימנע מעוני ומלחמות. לעומתם לימדו הסטואים, שמטרת יחסי המין היא פריה ורבייה, וכל עיסוק מיני שלא למטרה זו הוא בלתי טבעי, ולפיכך הוא בלתי מוסרי³⁴⁹.

אם אי אפשר להשתמש בגלולה, דנו הפוסקים ביחסים שונים בין אמצעים אחרים:

כיפה וקוטלי זרע – רוב הפוסקים סבורים, שקוטלי הזרע עדיפים³⁴⁴; ויש הסבורים, שהכיפה עדיפה³⁴⁵.

קוטלי זרע, ושטיפות לאחר תשמיש – יש אומרים, ששטיפות עדיפות³⁴⁶; ויש מי שכתב, שקוטלי זרע עדיפים³⁴⁷. אכן, לאור ידיעותינו כיום ששטיפות לאחר תשמיש אינן יעילות למניעת הריון, ברור שקוטלי זרע עדיפים.

יש מי שקבע את סדר העדיפויות הבא: גלולה, התקן תוך-רחמי, כיפה, עיקור האשה, כובעון באיש³⁴⁸.

ה. רקע אתי

כללי – השימוש בשיטות למניעת הריון עתיק כימי עולם. והנה בעבר היו

שׁוׁת מנחת יצחק ח״א סי׳ קטו; שׁוׁת חלקת יעקב ח״ב סוסי׳ יג; שׁוׁת אגרות משה חאבהע״ז ח״ג סי׳ כא, ושם ח״ד סי׳ עד אות׳ ג-ד; שׁוׁת ישכיל עבדי ח״ד חאבהע״ז סי׳ ה; שם ח״ח חאבהע״ז סי׳ א; האדמור׳ מצאנו, בשבילי הרפואה, א, תשל״ט, עמ׳ יא ואילך. [345] חזו״א, הובאו דבריו בס׳ חי נפש ח״א ד״ק; שׁוׁת שרידי אש ח״ג סי׳ טז; שׁוׁת ציץ אליעזר ח״ט סי׳ נא שער ב פ״ג; הגרשׁז׳ אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאבהע״ז סי׳ ה; סקי״ג2א. [346] שׁוׁת לבושי מרדכי סי׳ כז; שׁוׁת צור יעקב סי׳ קמא. [347] שׁוׁת מהר״ם בריסק ח״א סי׳ צז. [348] שׁוׁת ציץ אליעזר ח״י סי׳ כה פ״י. זאת בניגוד לעמדתו המוקדמת בח״ט סי׳ נא סוף שער ב. [349] ראה –

תשובות והנהגות ח״ד סי׳ רו; עשה לך רב, ח״ז סי׳ סב (בתשובות הקצרות); הרב מ. שטינברג, אסיא, ד, תשמ״ג, עמ׳ 161 ואילך; האדמור׳ מצאנו, בשבילי הרפואה, א, תשל״ט, עמ׳ יא ואילך. [344] שׁוׁת חבצלת השרון ח״ב השמטות לחאבהע״ז; שׁוׁת אמרי יושר ח״א סי׳ קלא; שׁוׁת צור יעקב סי׳ קמא; שׁוׁת מהר״ם בריסק ח״א סי׳ צז; שׁוׁת מהר״ש ענגיל ח״ז סי׳ פח; שׁוׁת פקודת אלעזר סי׳ ק; שׁוׁת דעת סופר חאבהע״ז סי׳ טז; שׁוׁת עורת כהן סי׳ לז; שׁוׁת מהרי״ץ (דושינסקי) סי׳ קכח-קכט; שׁוׁת תשורת שי מהדו״ת סי׳ סב; שׁוׁת צפנת פענח ח״א סי׳ ל; שׁוׁת עצי חיים סי׳ ל; שׁוׁת פקודת אלעזר (א. לעוו) סי׳ ק; שׁוׁת בנין דוד סי׳ סח; שׁוׁת פרי השדה ח״ד סי׳ יד; שׁוׁת מערכי לב סי׳ סו;

כך היתה גם השקפת האיסיים³⁵⁰, וכן השקפת פילון האלכסנדרוני³⁵¹. אלו ראו פגם מוסרי בקיום יחסי אישות ללא התוצאה של פריה ורבייה.

הגישה האתית המודרנית – מבחינה אתית-כללית בימינו מעטות הן הבעיות בשימוש באמצעי מניעה, שכן ערך האוטונומיה מאפשר לכל יחיד ולכל זוג לקבל החלטות בתחום הפרט ככל שירצו, ואין המוסר הכללי מכיר באיסור השחתת זרע, ובחיוב פריה ורבייה. אמנם מקובל הדבר שצריך להתחשב בייעילות התכשירים למניעה, ובעיקר בהשפעתם השלילית על הבריאות והפוריות של המשתמשים בהם, אך בדיקות סטטיסטיות הראו, שהסיכון מהריון, לידה והפלה במדינות נחשלות גדול בהרבה מהסיכונים והסיכונים הקשורים בשימוש באמצעי מניעה³⁵². כמו כן ראוי להדגיש, שככל שאמצעי המניעה הם פשוטים יותר, קלים יותר לשימוש, נעדרים תופעות לוואי וסיכונים, קלים להשגה, ונוחים לשימוש – הם מגבירים את ההפקרות המינית, גורמים להרס התא המשפחתי המסודר, ומעודדים קיום יחסי מין מחוץ למסגרת הנישואין, ובגילאים צעירים ביותר. אך האתיקה המודרנית מעדיפה את עקרון חופש הפרט על פני שיקולים כלליים כאלו³⁵³.

אוכלוסיות עניות ונחשלות – עם התפתחות הטכנולוגיה הרפואית ואפשרויות המניעה המגוונות, חלו תמורות בחשיבה המוסרית ביחס למניעת הריון, ובמדיניות של מדינות המערב בשאלת ההצדקה של מניעת הריון באוכלוסיות גדולות³⁵⁴. יש המרחיקים לכת וסבורים שקיימת הצדקה מוסרית לכפות שיטות מניעה ארוכות-טווח על אוכלוסיות נחשלות ועניות; אך רוב החוקרים סבורים שאין הצדקה מוסרית לכפייה כזו. מאידך, יש הסבורים שקיימת הצדקה לחינוך למניעת הריון, ובעיקר לשימוש באמצעי מניעה ארוכי-טווח באוכלוסיות עניות ונחשלות, וקיימת הצדקה גם לשכנוע של נשים באוכלוסיות אלו לשימוש בשיטות מניעת הריון, למרות שבדרך כלל הגישה האתית דוגלת בייעוץ בלתי-מכוון שמורכב ממסירת מידע בלבד³⁵⁵.

השיקולים בעד חינוך לאמצעי מניעה, ועידוד השימוש באמצעים אלו ברמה עולמית הם:

ריבוי הילודה במדינות נחשלות גורם לתמותה ולתחלואה של הנשים ושל היילודים בגין מחלות, רעב, הפלות לא-חוקיות וכיו"ב³⁵⁶.

תכנון משפחה וצימצום ילודה גם

כאשר האשה מביאה מרשם רפואי – New York Times Editorial: Moralists at the pharmacy, April 3, 2005 [354] ראה Noonan JT, *Encyclopedia of Bioethics*, pp. 210-214 [355] ראה Moskowitz E and Jennings B, *Am J Public Health* 86:787, 1996 [356] ראה –

Noonan JT, *Encyclopedia of Bioethics*, p. 206 [350] ראה יוסף בן מתתיהו, מלחמות היהודים, 2: 120: 160. [351] בספרו יוסף, 9,43, ובספרו החוקים המיוחדים, 3,36. [352] ראה DeVanzo J, et al, *JAMA* 265:2692, 1991 [353] אמנם יש רוקחים בארה"ב, שמבחינה מצפונית-דתית מסרבים לספק אמצעי מניעה, גם

במדינות מפותחות הוא דבר נכון מבחינה מוסרית, שכן כאשר המשפחה קטנה, קיימת אפשרות גדולה יותר לחינוך טוב יותר לילדים, הענקת אושר רב יותר לכל אחד מבני המשפחה הקטנה, וסיפוק צרכים כלכליים וחברתיים נאותים יותר. טיעון זה הוא חזק במיוחד ביחס למשפחות מעוטות-הכנסה, שבהן צמצום הילודה מגביר את אפשרות סיפוק הצרכים הבסיסיים. אכן, אם מניעת הריון היא מעשה בלתי מוסרי, אין המטרה הזו מקדשת את האמצעים, כמו שגזל וגניבה כדי לספק מזון לבני המשפחה הנצרכים לא הופך פעולות אלו למותרות ונכונות.³⁵⁷ הפתרון לבעיות מסוג זה הוא מדיניות וארגון נכונים יותר של ממשלות ומדינות. מאידך, אין ספק שבריאותה ושלומה של האם קודמים לחיובה להרות, ולפיכך הוריות רפואיות נגד הריון ולידה הן לגיטימיות מבחינה מוסרית.

בעית "התפוצצות האוכלוסייה העולמית, או הבעיה הדמוגרפית העולמית, היא נימוק למניעת הריון. בעיה "התפוצצות האוכלוסייה" מוגדרת על ידי עליה בכמות האנשים בעולם בכ-100 מיליון לשנה; ניצול יתר של מקורות אנרגיה ומזון; והחמרת בעית העוני בעולם, כאשר ההערכה היא שבכל שנה מתים 12 מיליון ילדים בגלל תנאי חיים ירודים³⁵⁸. דבר זה נכון בעיקר במדינות צפופות-אוכלוסין באסיה כמו סין והודו, או במדינות עניות הסובלות מרעב קשה

באפריקה ובדרום אמריקה, כמו מצרים, סודאן, אתיופיה, ברזיל וכד'. הרעיון למניעת הריון בקנה-מידה עולמי בגין השיקול הדמוגרפי-כלכלי מבוסס על התיאוריה של הכלכלן האנגלי תומס רוברט מלתוס (1766-1834) על התפוצצות האוכלוסייה והבעיה הכלכלית³⁵⁹. בהתאם לחישוביו הכלכליים יגיע העולם לאי-ספיקה כלכלית בגין ריבוי האוכלוסייה, וכדור הארץ לא יוכל לספק את המשאבים הנחוצים לקיום בני האדם. אשר על כן על אוכלוסי העולם להגביל עצמם מראש מריבוי הילודה על ידי נישואים מאוחרים. ואמנם לקראת סוף המאה הי"ט למנינם כמו במדינות המערב "ליגות מלתוסיאניות", שאימצו את התיאוריות שלו, ועודדו מאד שימוש באמצעי מניעה. אגב, מלתוס עצמו המליץ רק על "שליטה מוסרית" היינו עיכוב הנישואין, ולא על אמצעי מניעה. אכן, דעותיו של מלתוס לא עמדו במבחן המציאות, שכן האוכלוסייה אמנם גדלה מאד, אך במקביל השתכללו מאד שיטות ביולוגיות, חקלאיות וטכנולוגיות להגדלת יכולים ולסיפוק הצרכים בעולם. עודפי הייצור והחקלאות במדינות המפותחות יכולים לספק את הצרכים של המדינות העניות והמתפתחות, ומניעת רעב מאוכלוסיות אלו, ואין זו אלא שאלה של מדינות כלכלית-פוליטית-מוסרית של המדינות העשירות, ולפיכך פתרון הבעיה איננו נעוץ בהכרח בעידודה של מניעת ילודה³⁶⁰. למרות זאת ממשיכים עד היום חוקרים, מדענים ואנשי רוח שונים להציג

[358] ראה Smith R and Leaming J, *BMJ* — Malthus TR, *Essay* [359] 307:693, 1993 *on the Principle of Population* [360] ראה

.DeVanzo J, et al, *JAMA* 265:2692 1991 Rosner F, *Modern Medicine* — [357] ראה — *and Jewish Ethics*. 2nd revised ed, 1990:76

נשים עם פיגור שכלי — בעיה מוסרית מיוחדת נוגעת לנשים הסובלות מפיגור שכלי, אשר מחד גיסא חשופות לניצול מיני ולסיכוכים גופניים ונפשיים על רקע זה, ומאידך גיסא אין להן כושר שיפוט לקבל הכרעה אוטונומית על אמצעי מניעה. מספר מחברים ניסחו הנחיות אתיות ביחס להתערבות למניעת הריון במצבים כאלה³⁶².

גישות דתות שונות

הנצרות הקתולית מתנגדת לכל אמצעי ושיטה למניעת הריון, למעט פרישות מינית מלאה, ושיטת התקופה הבטוחה³⁶³, כי לדעתם אסור להפריד בין אהבה לבין פריה ורבייה³⁶⁴. כל שיטת מניעה אחרת נחשבת כפוגעת ב"חוק הטבעי".

הכנסיה האורתודוקסית המזרחית אף היא אוסרת כל צורה של מניעת הריון, פרט להינזרות מינית³⁶⁵.

הכנסיה האנגליקנית בארה"ב החליטה, שיש שיטות פיקוח על הילודה שהן

תחשיבים ונתונים שונים, אשר על פיהם מהווה המשך גידול האוכלוסיה העולמית סכנה קיומית לעולמנו. לפיכך ממשיכים הם להטיף להגבלת הילודה העולמית בדרכים שונות. במדינות רבות בעולם קיימות אגודות לתיכנון המשפחה, שמטרתן לעודד ולחנך לצמצום הילודה, וכמו כן יש פעולות מתואמות מטעם האו"ם למטרות אלו. כחזיוק לטענתם הם מציינים את העובדה, כי בינתיים סובלות אוכלוסיות המדינות של העולם השלישי מרעב ומעוני, ובעיית ריבוי הילודה שם היא בעיה אמיתית. כמו כן יש לציין כי כיום כרבע מאוכלוסיית העולם חיה בארצות המפותחות, וההערכה היא שבשנת 2100 רק 13% מאוכלוסיית העולם תחיה בארצות המפותחות. זאת בעיקר בגלל חוסר שימוש באמצעים למניעת הריון בעולם השלישי, כך שהאחוז היחסי של תושבי אזורים אלו הולך וגדל. בארצות המתפתחות מתרחשות כ-95% מכלל תמותת התינוקות בעולם, וכ-99% מכלל תמותת אמהות. לאשה הרה בארץ מתפתח יש סיכון פי 200 למות בלידה בהשוואה לאשה בארץ מפותחת³⁶¹.

והתאשרה מחדש על ידי האפיפיור יוחנן פאולוס השני בשנת 1987, במסמך המכונה *Donum vitae*. וראה בהרחבה על עמדת הנצרות למניעת הריון Noonan JT, *Encyclopedia of Bioethics*, — pp. 206-208. וראה עוד בס' הרפואה והיהדות, עמ' 201 ואילך. הספר המקיף והיסודי ביותר על עמדת הכנסיה הקתולית למניעת הריון הוא — Noonan JT: *Contraception, A History of Its Treatment by the Catholic Theologians and Canonists*, 1966. על הבעיות של גישה זו בעיקר בעולם השלישי — ראה, Verkuyll DAA, Harakas SS, [365] *Lancet* 342:473, 1993 In Brody BA, et al, *Bioethics Yearbook*, Vol

Tendler MD, In Rosner F and Bleich JD — (eds), *Jewish Bioethics*, 1979:97. Diozfalusy E, *Int J Fertil* [361] — 34(suppl):56, 1989 [362] ראה — McCullough LB, et al, *Am J Obstet Gynecol* 167:19, 1992; American Academy of Pediatrics, *Pediatrics* 104:337, 1999. [363] האפיפיור פיוס ה-11 התיר בשנת 1930 את שיטת התקופה הבטוחה, ודבר זה קיבל אישור נוסף על ידי האפיפיור פיוס ה-12 בשנת 1951 — ראה Rosner F, *Modern Medicine and Jewish Ethics*. 2nd revised ed, 1990:77. [364] עמדה זו היא בסיסית בתורת הקתולים,

מותרות³⁶⁶.

אפילו עיקור הגבר מותר בתנאים מסויימים³⁷². לפי האיסלם מותר השימוש באמצעי מניעת הריון גם בגלל סיבות כלכליות³⁷³.

הבודהיזם אינו מתנגד לשימוש באמצעי מניעה כאשר המטרה היא תכנון המשפחה, ומניעת לידות בלתי רצויות, אך מתנגד לכך כאשר המטרה היא חיי מתירנות³⁷⁴.

משאבים מגבלים

א. הגדרת המושג

ההתקדמות המהירה ברפואה ובטכנולוגיה הרפואית בשנים האחרונות יצרה בין השאר בעיה חמורה של משאבים מוגבלים בכסף, במכשור, בתרופות, בזמן, ובכוח אדם. אין כיום שום מדינה בעולם שיכולה לספק לכל אזרח את כל הדרוש לו מבחינה רפואית, ולכן יש הכרח לקבוע מדיניות ציבורית של קדימויות ועדיפויות. הבעיה היא כלכלית: כיצד לחלק את המשאבים המוגבלים במירב היעילות

הכנסיה המורמונית העבירה בשנת 1989 את ההחלטה על שימוש אמצעי מניעה לזוג עצמו, ואין היא אוסרת מבחינה דתית-בסיסית שימוש באמצעי מניעה כלשהו בשעת הצורך, פרט לעיקור³⁶⁷.

הכנסיה הלוטרנית מתירה שימוש באמצעי מניעה מודרניים לפי החלטת בני הזוג, ובעיקר מסכימה לשימוש כזה כאשר יש בעיות רפואיות לאם, כאשר יש חשש לבעיות ביילוד העתידי, כאשר יש צורך במרווח בין הלידות, כאשר ההורים אינם מרגישים יכולת להביא עוד ילד לעולם, וגם מתוך שיקולים דמוגרפיים³⁶⁸.

בכנסיה הבפטיסטית-אוונגליסטית הדעות חלוקות אם יש מקום כלשהו להתיר אמצעי מניעה או לא³⁶⁹.

האיסלם איננו מתנגד לנקיטת אמצעים למניעת הריון, ובוודאי מותרים אמצעים אלו במצב של סכנה לאם³⁷⁰. לשיטתם אין איסור בהתקן תוך-רחמי, בהנחה שפעולתו איננה הפלה, אלא מניעת השרשה³⁷¹.

.al, *Bioethics Yearbook*, Vol 1, 1991:106 [372] שם, עמ' 112. וראה עוד בכרך 3 של ספר זה, 1993, עמ' 137-138. על השפעת הכנסיה הקתולית והאיסלם בתיכנון המשפחה בארצות המתפתחות העניות – ראה, Verkuyl DAA, *Lancet* 342:473, 1993 [373]. Omran AR, *Lancet* 342:808, 1993 [374]. ראה – Nolan K, In Lustig BA, et al (eds), *Bioethics Yearbook*, Vol 3, 1993:192-193. וראה במאמר – Butler C, *Lancet* 343:582, 1994, שזו גם עמדתו של הדלאי לאמה הטיבטי.

Granbois JA & — 1, 1991:86 [366] ראה — Smith DH, In Brody BA, et al, *Bioethics Yearbook*, Vol 1, 1991:79 [367]. ראה — Campbell CS, In Brody BA, et al, *Bioethics Yearbook*, Vol 1, 1991:27-28 [368]. ראה — Nelson P, In Brody BA, et al, *Bioethics Yearbook*, Vol 1, 1991:124-5 [369]. ראה — Simmons PD, In Lustig BA, et al (eds), — *Bioethics Yearbook*, Vol 3, 1993:247 [370]. ראה הרפואה והיהדות, עמ' 202. Hathout H, In Brody BA, et — [371]